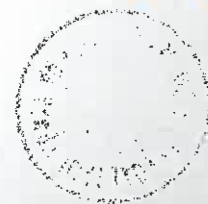
JOHN LOCKE

MÁSODIK ÉRTEKEZÉS A POLGÁRI KORMÁNYZATRÓL

FORDÍTOTTA
ENDREFFY ZOLTÁN

BEVEZETŐVEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA
NAGY LEVENTE

SZILÁGYI-GÁL:
POLFIL.

230 Ft

POLIS KÖNYVKIADÓ • KOLOZSVÁR 1999

34 old

JOHN LOCKE

MÁSODIK ÉRTEKEZÉS A POLGÁRI KORMÁNYZATRÓL

I. FEJEZET

1. Az előző értekezésben megmutattuk:

1°. Hogy *Ádámnak* sem apasága természetes jogánál fogva, sem Isten pozitív adománya folytán nem volt olyan hatalma gyermekei felett vagy uralma a világ felett, mint amilyet állítanak róla.

2°. Hogy ha neki lett volna is ilyen hatalma, örököseinek akkor sem lett volna erre joga.

3°. Hogy ha örököseinek lett volna is ilyen joga, akkor sem lehetett volna bizonyossággal megállapítani, hogy az összes, egyáltalán lehetséges esetekben ki a jogos örökös, kit illet az utódlásnak s következésképpen a hatalom gyakorlásának joga, mivel nincs olyan természeti vagy pozitív isteni törvény, amely ezt meghatározza.

4°. Hogy ha lett volna is törvény, amely ezt meghatározza, annak tudása, hogy *Ádám* ivadékai közül melyik a legrégibb ág, akkor is oly régóta feledésbe merült, hogy a világ családjai és az emberiség fajai között egy sincs, amelyik a többinél inkább tarthatna igényt a legrégibb ház címére és az öröklés jogára.

Miután ezeket a premisszákat — mint gondolom — világosan bebizonyítottuk, lehetetlenség, hogy a föld jelenlegi uralkodói bármilyen hasznot húzzanak abból, vagy tekintélyüket akár csak a legcsekélyebb mértékben is abból merítsék, amit minden hatalom forrásának tartanak: *Ádám magánuralmából és atyai bíráskodásából.* Ezért aki nem úgy véli, hogy a világ valamennyi kormányzata csak kényszer és erőszak szülötte, és hogy az emberek ugyanolyan szabályok szerint élnek

együtt, mint a vadállatok, amelyek között mindig a legerősebbnek van igaza, miáltal örökössé teszik a viszályt, a zűrzavart, a lázadást és a zendülést (azokat a dolgokat, amelyek ellen oly hangosan tiltakoznak ama hipotézisnek a hívei), annak szükségképpen más magyarázatot kell találnia az állam keletkezésére, a politikai hatalom eredetére, valamint más módot kell kitalálnia a politikai hatalom birtokosainak kijelölésére és felismerésére, mint amire Sir *Robert F.* tanított.[1]

2. Úgy gondolom, ebből a célból helyénvaló lesz rögzíteni, mit tekintek én politikai hatalomnak, hogy az ***elöljárónak*** az alattvaló feletti hatalmát meg tudjuk különböztetni az ***apának*** gyermekei feletti, a ***gazdának*** cselédje feletti, a ***férjnek*** felesége feletti és az ***úrnak*** rabszolgája feletti hatalmától. Mivel olykor mindezek a különböző hatalmak megtalálhatók ugyanannál az embernél, ezért ha ezekben a különböző viszonylatokban vesszük szemügyre őt, ez segítségünkre lehet e hatalmaknak egymástól való megkülönböztetésében, és világossá teheti előttünk, hogy mi a különbség egy politikai közösség uralkodója, egy családapa és egy gálya kapitánya között.

3. ***Politikai hatalomnak*** tehát azt a jogot nevezem, hogy a tulajdon szabályozása és védelme céljából törvényeket hozzanak halálbüntetés és következésképpen az összes többi, kisebb büntetés terhe mellett, és hogy alkalmazzák a közösség erejét e törvények végrehajtásánál, valamint a politikai közösségnek külső támadás elleni védelménél, s mindezt csakis a közjó érdekében.[2]

II. FEJEZET

A természeti állapotról

4. Hogy a politikai hatalmat jól megértsük és eredetéből levezessük, szemügyre kell vennünk, miféle állapotban leledzenek az emberek természettől fogva; ez pedig a *tökéletes szabadság állapota*, melyben szabadon dönthetnek cselekedeteikről, és úgy rendelkezhetnek javaikkal és személyükkel, ahogy jónak látják a természeti törvény határain belül, de anélkül, hogy egy másik embertől engedélyt kérnének vagy akaratától függnének.

Az *egyenlőség állapota* is ez, amelyben minden hatalom és hatáskör kölcsönös, és senkinek sincs nagyobb hatalma, mint a másiknak; hiszen mi sem természetesebb, mint hogy ugyanazon fajú és rendű teremtmények — akik minden megkülönböztetés nélkül ugyanazon természeti előnyök élvezetére és ugyanazon képességek használatára születtek — egyenlők legyenek egymás között, minden alárendeltség és alávetettség nélkül, hacsak akaratának egyértelmű kinyilvánításával mindannyiuk ura és parancsolója az egyiket a másik fölébe nem helyezi, és rá nem ruházza erre világos és nyilvánvaló kijelöléssel az uralkodás és szuverenitás jogát.

5. A bölcs ítéletű *Hooker*[3] oly magától értetődőnek és vitathatatlannak tartja az emberek természettől való *egyenlőségét*, hogy erre alapozza az emberek közötti kölcsönös szeretet kötelezettségét, amelyre egymás iránti kötelességeiket építi, és amelyből levezeti az *igazságosság* és a *szeretet* elveit. Íme, az ő szavai:

Egyforma természetes hajlandóságuk miatt az emberek felismerték, hogy másokat szeretni nem kevésbé kötelességük, mint saját magukat; hiszen a dolgoknak, amelyek egyformák, szükségképpen egy a mértékük is. Ha csak azt tudom kívánni, hogy jót kapjak, mégpedig mindenkitől annyit, amennyit bárki kívánhat magának, akkor hogyan számíthatok kívánságomnak bármilyen mértékben való teljesülésére, hacsak én magam nem ügyelek gondosan ugyanennek a kívánságnak a teljesítésére, amely kétségtelenül megvan másokban is, akiknek ugyanilyen a természetük? Ha bármi olyat tettem velük, ami ellenkezik ezzel a kívánsággal, annak minden tekintetben ugyanannyira bántania kell őket, mint engem; ezért ha bajt okozok, számítanom kell arra, hogy szenvedni fogok, hiszen semmi sem késztet másokat arra, hogy nagyobb szeretetet tanúsítsanak irántam, mint

amekkorát én tanúsítottam irántuk. Ennélfogva az a kívánságom, hogy szeressenek, akik természetükre nézve egyenlők velem, mégpedig annyira, amennyire csak lehetséges, azt a természetes kötelességet rója rám, hogy pontosan ugyanazzal az érzelemmel viseltessem irántuk. Azt pedig mindenki tudja, hogy az élet vezetésére nézve milyen szabályokat és törvényeket vont le a természetes ész ebből az egyenlőségből, amely köztünk és azok között áll fenn, akik olyanok, mint mi magunk. Eccl. Pol. 1. könyv.

6. De ha a *szabadság állapota* is ez, mindazáltal mégsem a *szabadosság állapota*. Bár az embernek ebben az állapotban korlátlan szabadsága van arra, hogy rendelkezzék személyével és javaival, mégsem szabad elpusztítania önmagát vagy bármely más teremtményt, amely a birtokában van, hacsak valamely, a dolog puszta megőrzésénél nemesebb felhasználás meg nem kívánja. A *természeti állapotot* természeti törvény kormányozza, amely mindenkit kötelez; és az ész — amely maga ez a törvény — mindenkit, aki csak hozzá fordul, megtanít arra, hogy mivel az emberek valamennyien egyenlők és függetlenek, senki sem károsíthat meg egy másik embert életében, egészségében, szabadságában vagy javaiban. Az emberek ugyanis valamennyien egyetlen mindenható és végtelenül bölcs Teremtő alkotásai; valamennyien egyetlen szuverén Úr szolgái, akik az ő rendeletére és az ő dolgában küldettek a világba; annak tulajdonai, aki alkotta őket, s addig kell életben maradniuk, amíg neki és nem addig, amíg nekik tetszik. S mivel hasonló képességeket kaptunk, s valamennyien a természetnek egyazon közösségén osztozunk, nem tételezhető fel közöttünk semmiféle *alárendeltség*, amely felhatalmazna minket egymás elpusztítására, mintha úgy teremtettünk volna egymás használatára, mint ahogy a teremtmények alsóbb rendjei a mi használatunkra. Ahogyan mindenki *köteles megvédeni önmagát*, és nem hagyhatja el őrhelyét szándékosan, ugyanezen oknál fogva *meg kell védenie*, amennyire csak tudja, *a többi embert is*, ha ezzel nem kockáztatja saját megmaradását; és hacsak nem a sértő félen vesz elégtételt, nem olthatja ki vagy károsíthatja meg másvalakinek az életét vagy bármijét, ami hozzájárul a másik életének, szabadságának, egészségének, testi épségének vagy javainak védelméhez.

7. Hogy pedig az emberek valamennyien visszatartassanak mások jogainak megsértésétől és egymás megkárosításától, s hogy valamennyien tiszteletben tartsák a természeti törvényt, amely *az egész emberiség* békességét és *védelmét* kívánja, a természeti törvény *végrehajtása* ebben az állapotban az összes emberek kezébe van letéve, miáltal mindenkinek jogában áll megbüntetni a törvény megszegőit oly mértékben, hogy a törvény megsértését megakadályozza. Mert hiábavaló volna a *természeti törvény*, akárcsak bármely más törvény, amely ezen a világon az emberekre vonatkozik, ha nem volna senki, akinek a természeti állapotban *hatalma* van ama törvény végrehajtására s ezáltal az ártatlan megvédésére, valamint a vétkesek visszatartására; és ha a természeti állapotban bárki megbüntetheti a másikat, mégpedig bármiért, amit az ellene elkövetett, akkor mindenki megteheti ugyanezt. Mert amit e törvény végrehajtása során bárki megtehet a *tökéletes egyenlőségnek* ebben *az állapotában*, ahol senki sem feljebbvalója vagy bírája a másiknak, annak megtételére szükségképpen mindenkinek joga kell hogy legyen.

8. Így tehát a természeti állapotban *az egyik ember hatalomra tesz szert a másik felett;* de nem abszolút vagy zsarnoki hatalomra, hogy szenvedélyes indulatai vagy akaratának határtalan túlzásai szerint bánjon egy kézre kerített bűnössel, hanem hogy megtorolja vétkét, mégpedig annyira, amennyire a higgadt értelem és a lelkiismeret parancsolja, tehát arányosan a vétséggel, vagyis oly mértékben, ami *jóvátételként* és *elriasztásul* szolgálhat. Mert az egyik ember jogosan csakis e két oknál fogva okozhat kárt a másiknak, és ezt nevezzük *büntetésnek*. A természeti törvény áthágásával a bűnös kinyilvánítja magáról, hogy más szabály szerint él, nem az *ész* és a közönséges igazságosság szabálya szerint, holott Isten ezt a mértéket állította,

14. Súlyos ellenvetésként gyakran felteszik a kérdést: *hol vannak* vagy hol voltak valaha is *az emberek ilyen természeti állapotban?*[10] Amire egyelőre elég annyit válaszolni, hogy mivel a világon mindenütt természeti állapotban vannak az összes *uralkodók*, valamint a *független* államok vezetői, ezért nyilvánvaló, hogy a világon mindig voltak és mindig is lesznek természeti állapotban levő emberek. *Független* közösségek kormányzóiról beszéltem, tekintet nélkül arra, hogy szövetségben vannak-e másokkal vagy nincsenek. Mert nem minden egyezmény vet véget az emberek között a természeti állapotnak, hanem csak az, ha kölcsönösen megállapodnak abban, hogy egy közösséggé egyesülnek és egy államot alkotnak; más egyezmények és megállapodások, amelyeket emberek egymással köthetnek, meghagyják őket a természeti állapotban. Annak a két embernek az ígéretei, cseremegállapodásai stb., akik egy lakatlan szigeten élnek, és akikről *Garcilasso de la Vega* tesz említést Peru történetéről írt munkájában,[11] vagy egy svájcinak és egy indiánnak a megállapodásai az *amerikai* őserdőkben kötelező rájuk nézve, noha teljes mértékben a természeti állapotban vannak egymással szemben. Mert az igazság és az adott szó megtartása az emberekre mint emberekre és nem mint a társadalom tagjaira tartozik.

15. Akik azt mondják, hogy sohasem voltak emberek természeti állapotban, azokkal nemcsak a bölcs ítéletű *Hooker* tekintélyét szegezem szembe, aki az *Eccl. Pol. I. könyvének 10. szakaszában* ezt mondja: *A törvények, amelyekről eddig beszéltünk* — vagyis a természeti törvények —, *feltétlenül kötelezők az emberekre, éppen mint emberekre, még ha nem léptek is egymással tartós közösségre, és nem kötöttek is egymással ünnepélyes megállapodást arra vonatkozóan, hogy mit tegyenek, vagy mit ne tegyenek; minthogy azonban önmagunkban elégtelenek vagyunk ahhoz, hogy ellássuk magunkat azoknak a dolgoknak a megfelelő készletével, amelyek az olyan élethez kellenek, amilyet természetünk megkíván, az olyan élethez, amely összhangban van az emberi méltósággal, ezért természettől fogva hajlamosak vagyunk közössé-*

get és társaságot keresni másokkal, hogy orvosoljuk azokat a hiányokat és tökéletlenségeket, amelyek bennünk vannak, ha magunkban és egyedül élünk; és ez volt az oka annak, hogy az emberek először egyesültek politikai társulásokban. Hanem még azt is állítom, hogy az emberek természetszerűen valamennyien ebben az állapotban vannak, és ebben is maradnak, amíg saját beleegyezésükkel tagjaivá nem lesznek valamilyen politikai társulásnak, amint ezt ennek az értekezésnek a folyamán nagyon világosan meg is mutatom majd.

III. FEJEZET

A hadiállapotról

16. A *hadiállapot* az ellenségeskedés és a pusztítás állapota. Ezért ha valaki szóval vagy tettel kinyilvánítja azt a — nem felindulásból fakadó és elhamarkodott, hanem higgadt és megfontolt — elhatározását, hogy életére tör egy másik embernek, akkor ezáltal *hadiállapotba helyezi magát* azzal, aki ellen kinyilvánította ezt a szándékát, és így kiteszi az életét a másik hatalmának, annak, hogy kioltsa életét a másik vagy bárki, aki csatlakozik ahhoz, hogy megvédje és támogassa ügyét: ésszerű és igazságos ugyanis, hogy jogom legyen elpusztítani azt, aki elpusztítással fenyeget engem. Mert *az alapvető természeti törvény értelmében*, mely szerint *meg kell védeni az embert*, az ártatlannak a biztonságát kell, amennyire csak lehet, előnyben részesíteni, ha mindenkit nem lehet megmenteni. Az ember, ugyanazon oknál fogva, amiért megölhet egy *farkast* vagy egy *oroszlánt*, elpusztíthatja azt, aki háborúskodik vele, vagy akinél az életére törő ellenségeskedést tapasztal. Az ilyen emberek ugyanis nem vetik alá magukat az ész általános törvényének, nincs más törvényük, csak az erőszak, és azért úgy lehet bánni velük, mint azokkal a veszedelmes és kártékony lényekkel — a ragadozó vadállatokkal —, amelyek ha megkaparintják, feltétlenül megölik az embert.

17. És azért van az, hogy aki megpróbál korlátlan hatalmába keríteni egy másik embert, azáltal *hadiállapotba helyezi magát* vele, mert ezt úgy kell érteni mint hadüzenetet annak élete ellen. Okkal következtetek ugyanis arra, hogy aki beleegyezésem nélkül hatalmába kerítene engem, az úgy bánna velem, ha megtehetné, ahogy neki tetszik, és még el is pusztítana, ha ahhoz volna kedve; mert mindenki csak azért kívánhat *korlátlan hatalmában tartani,* hogy erőszakkal arra kényszerítsen, ami ellentétes szabadságom jogával, vagyis hogy rabszolgává tegyen. Fennmaradásom egyetlen biztosítéka, ha ment vagyok ettől az erőszaktól, és az ész azt parancsolja, hogy fennmaradásom ellenségének tekintsem azt, aki megfosztana a *szabadságtól,* ami gátja az erőszaknak; úgyhogy hadiállapotba helyezi magát velem az, aki *megpróbál rabszolgává tenni.* Aki a természeti állapotban *el akarja venni a szabadságot,* ami mindenkit megillet ebben az állapotban, arról szükségképpen fel kell tételezni, hogy minden mást is el akar venni, mivel a *szabadság* az alapja minden egyébnek; mint ahogy arról, aki a társadalmi állapotban el akarná venni a társadalom vagy állam tagjait megillető szabadságot, ugyancsak fel kellene tételezni, hogy minden mást is el akar venni tőlük, és ezért úgy kellene rá tekinteni, mint aki *hadiállapotban* van.

18. Ez teszi jogossá, hogy az ember megöljön egy tolvajt, aki a legkevésbé sem bántotta, és az élete ellen sem szándékozott elkövetni annál többet, mint hogy erőszakot alkalmazott, hogy hatalmába kerítse, és elvegye a pénzét vagy bármijét, ami megtetszett neki; mintshogy ugyanis jogtalanul erőszakot alkalmazott, hogy hatalmába kerítsen engem, bármit hoz is fel ürügyként, nincs okom feltételezni, hogy ő, aki *megfosztana a szabadságomtól,* nem venne el tőlem bármi mást is, ha hatalmában tartana. És ezért részemről jogos, ha úgy bánok vele, mint olyan valakivel, aki *hadiállapotba* helyezte *magát* velem, vagyis megölöm, ha tudom; mert joggal teszi ki magát ennek a veszélynek az, aki mint *támadó fél* bevezeti a hadiállapotot.

19. És ebből világosan kiderül *a természeti állapot és a hadiállapot közötti különbség;* jóllehet némelyek[12] összekeverték őket, annyira távol állnak egymástól, mint amennyire messze van a békesség, a jóindulat, a kölcsönös segítségnyújtás és közös védekezés állapota az ellenségeskedés, a rosszindulat, az erőszak és a kölcsönös pusztítás állapotától. *A természeti állapot voltaképpen* az, ha emberek úgy élnek együtt az észnek megfelelően, hogy nincs közös földi feljebbvalójuk, akinek hatalmában állna ítélni közöttük. Ezzel szemben az erőszak vagy egy másik ember személye elleni erőszakalkalmazás kinyilvánított szándéka *hadiállapotot* teremt ott, ahol nincs közös földi feljebbvaló, akihez segítségért lehetne fordulni; és e lehetőség hiánya jogot ad az embernek a háborúra a *támadó* ellen még akkor is, ha társadalmi állapotban vannak, és egyaránt alattvalók. Így a *tolvajt* — akinek csak azzal árthatok, hogy a törvényhez fordulok, amiért ellopta mindenemet — meg is ölhetem, ha rám támad, hogy akár csak a lovamat vagy a kabátomat elrabolja. A törvény ugyanis, amelyet az én védelmemre alkottak, engedélyezi nekem — abban az esetben, ha nem tud közbelépni —, hogy a hirtelen erőszaktól megvédjem életemet, amelyért, ha elvész, semmiféle elégtétel nem adható; a törvény tehát engedélyezi nekem az önvédelmet és a háború jogát, és szabadságot ad a támadó megölésére, mivel a támadó nem ad időt arra, hogy közös bíránkhoz forduljunk, és azt sem teszi lehetővé, hogy a jog döntése orvoslatot nyújtson olyan esetben, amikor a kár jóvátehetetlen. *Ha nincs tekintéllyel rendelkező közös bíró, ez a természeti állapotba helyez mindenkit; az ember személye elleni jogtalan erőszak pedig hadiállapothoz vezet,* akár van közös bíró, akár nincs.

20. Ha viszont a tényleges erőszak véget ér, akkor *megszűnik a hadiállapot* azok között, akik társadalomban vannak, és akik egyformán alá vannak vetve a törvény méltányos ítéletének, mert akkor adva van az orvoslás ama lehetősége, hogy a múltban elszenvedett sérelem miatt és a jövőbeni károkozás megelőzéséért bíróhoz forduljanak. De ha nem lehet a törvényhez fordulni, mint a természeti állapotban, mivel nincsenek

pozitív törvények,[13] sem tekintéllyel rendelkező bírák, akikhez fordulni lehetne, akkor a *hadiállapot, ha egyszer elkezdődött, tovább folytatódik*, és az ártatlan félnek joga van, ha képes rá, elpusztítani a másikat, amíg a támadó békét nem kínál, és nem kívánja a kibékülést, olyan feltételekkel, amelyek alkalmasak az általa okozott károk jóvátételére és a jövőben az ártatlan biztonságának szavatolására; sőt mi több, ott is nehéz elképzelni mást, mint *hadiállapotot*, ahol lehet ugyan a törvényhez és kinevezett bírákhoz fordulni, de a jogorvoslást meghiúsítja az igazság nyilvánvaló meggyalázása és a törvények értelmének leplezetlen kiforgatása, ami azzal a szándékkal történik, hogy megvédjék vagy biztosítsák bizonyos emberek vagy bizonyos pártok erőszakos vagy jogellenes cselekedeteit. Mert ha erőszakot alkalmaznak és igazságtalanságot követnek el, az erőszak és igazságtalanság marad, még ha az igazságszolgáltatásra kijelölt személyek követik is el, és ha megpróbálják is szépítgetni jogi formákkal, jogi ürügyekkel és a törvény nevével, amelynek pedig éppen az a célja, hogy az ártatlant védje meg, és részesítse kárpótlásban azáltal, hogy részrehajlás nélkül alkalmazzák mindenkire, aki alá van vetve neki; ahol nem *bona fide*[14] teszik ezt, ott *háború folyik* az áldozatok ellen, akiknek ilyen esetekben — mivel a földön sehová sem fordulhatnak igazságszolgáltatásért — nem marad más lehetőségük, mint hogy a mennyhez forduljanak orvoslásért.

21. Hogy elkerüljék a hadiállapotot (ahol csak a mennyhez lehet folyamodni, ahol a legcsekélyebb nézeteltérés is gyilkossághoz vezethet, és ahol nincs semmiféle tekintély, amely dönthetne a szemben álló felek között): ez az egyik legfontosabb oka annak, hogy *az emberek társadalomba lépnek*, és elhagyják a természeti állapotot. Mert ahol van tekintély, földi hatalom, amelytől az emberek segítséget kaphatnak, ha hozzá fordulnak, ott lehetetlen a hadiállapot folytatása, és a vitát ez a hatalom dönti el.[15] Ha lett volna ilyen bíróság vagy bármilyen felsőbb földi igazságszolgáltatás, amely eldöntötte volna, hogy kinek van igaza *Jefta*

és az *ammoniták*[16] között, akkor sohasem következett volna be a hadiállapot; látjuk azonban, hogy Jefta kénytelen volt a *mennyhez* fordulni: *Az Úr a bíró, tegyen ma ítéletet az* Izráel *és az* Ammon *fiai között* — mondja *Jefta* (Bír. 11. 27.), majd pedig az Úrhoz fordulva és ebben a *folyamodásban* bizakodva ütközetbe vezeti seregét. És ezért az ilyen vitákban, amikor azt a kérdést teszik fel, hogy *ki legyen bíró*, ez nem jelentheti azt, hogy ki döntse el a vitát; mindenki tudja, amit itt *Jefta* mond nekünk, hogy *az Úr a bíró*, ő fog ítélkezni. Ahol nincs földi bíró, ott a mennyei Istenhez lehet fordulni.[17] A kérdés ekkor sem jelentheti azt, hogy ki döntse el, hogy egy másik ember hadiállapotba helyezte-e magát velem, és hogy ebben az állapotban szabad-e a mennyhez fordulnom, miként *Jefta* tette. Ezt csak én magam dönthetem el a lelkiismeretemben, úgy, hogy felelni tudjak érte az utolsó ítéletkor minden ember bírája előtt.

IV. FEJEZET

A rabszolgaságról

22. Az ember *természetes* szabadsága mentes kell hogy legyen minden felsőbb földi hatalomtól, nem lehet alávetve emberi akaratnak vagy törvényhozói tekintélynek, hanem egyetlen szabálya a természeti törvény kell hogy legyen. *Az emberi szabadság a társadalomban* nem lehet alávetve más törvényhozói hatalomnak, mint az államban jóváhagyással teremtett törvényhozó hatalomnak, és nem lehet alávetve más akarat uralmának vagy más törvényi korlátozásnak, mint annak, amit a törvényhozás léptet életbe, a beléhelyezett bizalomnak megfelelően. A szabadság tehát nem az, aminek Sir *R. F.* mondja, aki szerint: *A szabadság abban áll, hogy mindenki azt csinálja, ami kedvére van, úgy él, ahogy tetszik neki, és nincs kötve semmilyen törvény által* (O. A. 55 [224]);[18] hanem a *kormányzat alatt élő emberek szabadsága* annyit jelent, hogy van egy ál-

landó szabály, amely szerint élnek, amely általánosan érvényes e társadalomban mindenkire, és amelyet e társadalom törvényhozó hatalma alkotott; ez tehát szabadság arra, hogy a saját akaratomat kövessem mindama dolgokban, melyekre nézve a szabály semmit sem ír elő, és hogy ne legyek alávetve egy másik ember változékony, bizonytalan, ismeretlen és önkényes akaratának. Mint ahogy a *természetes szabadság* azt jelenti, hogy ne legyek alávetve más korlátozásnak, mint a természeti törvénynek.[19]

23. A korlátlan, önkényes hatalomtól való *szabadság* annyira szükséges az ember védelméhez, és oly szoros kapcsolatban van azzal, hogy az ember csak úgy adhatja fel, ha lemond önmaga megvédéséről és életéről is. Mert az ember, akinek nincs hatalma a saját élete felett, ***nem teheti meg***, hogy szerződés útján vagy saját beleegyezésével valakinek a ***rabszolgájává*** legyen, és nem vetheti alá magát egy másik ember korlátlan, önkényes hatalmának sem, hogy az megfossza életétől, ha úgy tetszik neki. Senki sem adhat át nagyobb hatalmat, mint amekkorával saját maga rendelkezik; és aki nem vethet véget a saját életének, az másnak sem adhatja át az élete feletti hatalmat. De ha valaki önhibájából eljátszotta az életét egy olyan cselekedettel, amely halált érdemel, akkor az, aki az életével rendelkezhet (ha hatalmában tartja őt), elhalaszthatja, hogy kioltsa életét, felhasználhatja őt a saját szolgálatában, és ezzel nem követ el ellene igazságtalanságot. Hiszen ha úgy találja, hogy rabszolgaságának keservei felülmúlják életének értékét, ura akaratának semmibevevésével kieszközölheti magának a halált, amelyre vágyik.

24. Ez a ***rabszolgaság*** tökéletes állapota, amely nem más, mint ***a hadiállapot folytatása az igazságos győztes és a fogoly között.***[20] Mert ha egyszer már ***megállapodás*** születik közöttük, egyik részről a hatalom korlátozásában, másik részről az engedelmességben, akkor megszűnik a hadiállapot és a ***rabszolgaság***, amíg a megállapodás tart. Mert — mint mondottuk — senki sem adhatja át másnak azt, amivel ő maga sem rendelkezik: a saját élete feletti hatalmat.

Elismerem, a ***zsidók*** és más nemzetek körében is előfordult, hogy emberek eladták magukat; nyilvánvaló azonban, hogy ***nem rabszolgaságra, hanem csak szolgai munkára***. Szemmel látható ugyanis, hogy az eladott ember nem állott korlátlan, önkényes, despotikus hatalom alatt. Mert az úrnak nem volt hatalma arra, hogy bármikor megölhesse azt, akit egy bizonyos idő múlva el kellett engednie szolgálatából; és egy ilyen szolga urának olyannyira nem volt tetszőleges hatalma annak élete fölött, hogy meg sem csonkíthatta tetszése szerint, hanem szemének vagy fogának elvesztése miatt szabadon kellett bocsátania (Kiv. 21.).

V. FEJEZET

A tulajdonról

25. Akár a természetes ***észt*** tekintjük, amely azt mondja nekünk, hogy az embereknek, ha egyszer megszülettek, joguk van a fennmaradásukhoz, következésképpen ételhez, italhoz és más olyan dolgokhoz, amelyekkel a természet látja el őket megélhetésükhöz, akár a ***kinyilatkoztatást***, amely beszámol arról, hogy mit adományozott Isten a világból ***Ádámnak, Noénak*** és fiainak, mindenképpen világos, hogy Isten — amint ***Dávid*** király mondja (115. zsoltár, 16. v.) — ***a földet az ember fiainak adta***, vagyis közösen adta az emberiségnek. De ha ezt feltételezzük, némelyek számára roppant súlyos nehézségnek látszik az, hogy mi módon tud egyáltalán valaki bármilyen ***tulajdonra*** szert tenni. Nem elégszem meg azzal a válasszal, hogy ha a ***tulajdont*** nehéz levezetni annak a feltételezésnek az alapján, hogy Isten közösen adta a világot ***Ádámnak*** és utódainak, akkor egyenesen lehetetlen levezetni azt, hogy egyetlen egyetemes monarcha kivételével bárkinek legyen ***tulajdona***, annak a feltételezésnek az alapján, hogy Isten ***Ádámnak*** és közvetlen örököseinek adta a világot, összes többi utódjának kizárásával. Hanem igyekszem megmutatni, hogy az emberek annak külön-

bőző részeit, amit Isten közösen adott az emberiségnek, hogyan vehették *tulajdonukba*, mégpedig az összes közemberek kifejezett megállapodása nélkül?[21]

26. Isten, aki közösen adta az embereknek a világot, értelmet is adott nekik, hogy felhasználják, ahogy legelőnyösebb, az élet és a kényelem szempontjából. A föld és minden, ami benne van, az embereknek adatott, létük fenntartására és kényelmére. És jóllehet minden gyümölcs, amelyet a föld terem, és minden vad, melyet táplál, közösen az egész emberiségé, úgy, ahogy ezeket magától felkínálja a természet, s jóllehet eredetileg senki sincs, akinek ezek közül bármi — az emberiség többi részének kizárásával — magántulajdonában volna, úgy, ahogy ezek természetes állapotukban adva vannak, mindazonáltal mivel ezek az emberek használatára adattak, szükségképpen kell hogy legyen valamilyen eszköz ilyen vagy olyan módon történő *kisajátításukra*, mielőtt bármiképpen hasznára vagy javára lehetnének bármelyik egyes embernek. A gyümölcs vagy az őzhús — amely táplálja a vad *indiánt*, aki nem ismeri a bekerítést, és még a közös terület haszonélvezője — az övé kell hogy legyen, mielőtt bármi módon hozzájárulhatna életének fenntartásához, és úgy kell hogy az övé, vagyis az ő része legyen, hogy a másiknak már ne legyen hozzá semmi joga.

27. Bár a föld és az összes alacsonyabb rendű teremtmény közösen minden emberé, mégis mindenkinek *tulajdona* a saját *személye*. Ehhez senkinek sincs joga, csak magának. Azt mondhatjuk, hogy testének *munkája* és kezének *műve* a szó szoros értelmében az övé. Amit tehát kiemel abból az állapotból, amelyben a természet hagyta, azt összeegyítette *munkájával*, hozzátett valamit, ami az övé, és ezzel *tulajdonává* teszi. Mivel ő emelte ki abból a közös állapotból, amelyben a természet létrehozta, *munkájával* hozzácsatolt valamit, ami kizárja más emberek közös jogát. Minthogy ugyanis ez a *munka* vitathatatlan tulajdona a munkásnak, ahhoz, amivel ez a munka egyesült, nem lehet joga senkinek, csak neki, legalábbis ott, ahol elegendő

és ugyanolyan jó minőségű az, ami közösen megmaradt a többieknek.

28. Aki egy tölgyfa alól összeszedett makkal vagy az erdő fáiról szedett almával táplálkozik, az kétségtelenül kisajátította ezeket. Senki sem tagadhatja, hogy a táplálék az övé. Azt kérdezem: mikor kezdett az övé lenni? Amikor megemésztette? Vagy amikor eszi? Vagy amikor megfőzte? Vagy amikor hazavitte? Vagy amikor felszedte? Nyilvánvaló, hogy ha az első összeszedés nem tette az övévé, akkor semmi más sem tehette azzá. Ez a *munka* hozott létre különbséget a között, ami az ő tápláléka és a között, ami közös. Ez adott hozzá többletet ahhoz képest, amit mindenek közös anyja, a természet tett, és így lett a dolog az ő magántulajdonává. És vajon akarja-e valaki azt mondani, hogy nem volt joga ehhez a makkhoz vagy ezekhez az almákhoz, mivel nem kapta meg az egész emberiség beleegyezését ahhoz, hogy birtokba vegye? Vajon lopás volt-e így venni magához azt, ami közösen mindenkié volt? Ha ilyen beleegyezésre lett volna szükség, akkor az ember éhen halt volna, dacára annak a bőségnek, amit Isten adott neki. Láthatjuk a *közföldeknél* — amelyek megállapodás révén maradnak közösek —, hogy *a tulajdon ott kezdődik*, ahol annak egy részét, ami közös, kiemelik abból az állapotból, amelyben a természet hagyja; enélkül semmi haszna sincs a közös földnek. És ennek vagy annak a résznek az elvétele nem függ az összes közemberek kifejezett jóváhagyásától. Így a fű, amit a lovam megevett, a széna, amit a szolgám kaszált, és az érc, amit bárhol kiástam ott, ahol másokkal közösen jogom van hozzá, az én *tulajdonommá* lesz, bárkinek a beleegyezése vagy tulajdonátruházó aktusa nélkül is. Kiemeltem őket abból a közös állapotból, amelyben voltak, és *munkám* változtatta őket az én *tulajdonommá*.

29. Ha minden egyes közember kifejezett beleegyezése kellene ahhoz, hogy bárki kisajátítsa annak egy részét, amit közösen kaptak, akkor gyermekek vagy szolgák nem vághatnának a húsból, amelyet atyjuk vagy uruk közösen adott nekik, amíg ki nem jelölik

mindegyiküknek a maga részét. Bár a víz a kútban mindenkié, ki kételkednék abban, hogy a kancsóban a víz csakis azé, aki kimerte? Az ő *munkája* vette ki a természet kezéből, ahol közös és a természet valamennyi gyermekéé volt, és azáltal *sajátította ki*.

30. Az észnek e törvénye következtében lesz a szarvas azé az *indiáné*, aki elejtette; elismerik, hogy azé, aki a munkáját ráfordította, habár előzőleg egyformán joga volt hozzá mindenkinek. És azok körében, akiket az emberiség civilizált részéhez sorolnak, és akik pozitív törvények sokaságát alkották meg a tulajdon meghatározására, még ma is előfordul ennek az eredeti természeti törvénynek az alkalmazása *tulajdon szerzésére* olyan dolog vonatkozásában, amely korábban közös volt; és ennek következtében a hal, amit valaki kifog az óceánból (amely még mindig az emberiség nagy, közös halászterülete), vagy az ámbra, amit itt talál, a *munka révén* — amellyel kiemelik abból a közönséges állapotból, melyben a természet hagyta — annak a *tulajdonává lesz*, aki fárad vele. És még mi is úgy gondoljuk, hogy a nyúl, bárki kergeti is, azé, aki a hajtás alatt űzi. A nyúl ugyanis vad, amit közösnek tekintünk, és senkinek sem magántulajdona; aki viszont annyi *munkát* fordított rá, hogy rátaláljon és űzze, az kiemelte a természeti állapotból, amelyben közös volt, és *tulajdont szerzett*.

31. Talán azt az ellenvetést hozzák majd fel ezzel szemben, hogy ha a makknak vagy a föld más gyümölcseinek gyűjtése jogot ad nekünk e dolgokra, akkor mindenki annyit *halmozhat fel*, amennyit csak akar. Azt felelem erre, hogy nem így van. Ugyanaz a természeti törvény, amely tulajdont ad nekünk ezen a módon, egyszersmind *korlátozza* is ezt a tulajdont. *Isten bőségesen megad nekünk mindent* (1 Tim 6, 17.): ez az ész szava, amelyet megerősít a sugalmazás is. De milyen mértékben ad meg nekünk mindent? Annyira, hogy *élvezzük*. Amennyit valaki fel tud használni úgy, hogy bármi módon javára váljék az életnek és ne ártson, annyit foglalhat le munkájával tulajdonként. Ami ezen túl van, az már meghaladja az ő részét, és másoké. Semmit sem alkotott Isten azért, hogy az ember ártson vagy pusztítson vele. Tekintetbe véve tehát, hogy hosszú időn keresztül mily bőségben álltak rendelkezésre a természeti készletek, hogy milyen kevesen voltak a pazarlók, és hogy *egy* embernek a szorgalma a készleteknek mily csekély hányadára terjedhetett ki, és mások kárára ezeknek mily kicsiny részét foglalhatta le, kivált ha megmaradt azokon a határokon belül, amelyek arra vonatkoztak, hogy mi szolgálhat az ő *hasznára*, mindezt tekintetbe véve aligha lehetett helye vitának vagy pörlekedésnek az így létesített tulajdon miatt.

32. De a *tulajdon fő fajtáját* jelenleg nem a föld gyümölcsei és nem is a rajta élő vadak alkotják, hanem *maga a föld* mint ami magában foglalja és magával hozza az összes többit; véleményem szerint nyilvánvaló azonban, hogy ennek *tulajdonát* is ugyanúgy szerzik, mint ahogy az előbb elmondtuk. Amennyi földet megmunkál, bevet, feljavít és megművel valaki, és amennyi föld termését fel tudja használni, annyi a *tulajdona*. Munkájával mintegy elkeríti magának a közösből. Ezt a jogát nem érvényteleníti az sem, ha valaki így szól: Mindenkinek egyenlő jogcíme van e földre, és ezért az illető nem sajátíthatja ki, nem kerítheti be összes embertársainak, az egész emberiségnek a beleegyezése nélkül.[22] Amikor Isten odaadta a világot közösen az egész emberiségnek, munkára is felszólította az embert, amit állapotának nyomorúsága is megkívánt tőle. Isten és a saját esze azt parancsolta neki, hogy hajtsa uralma alá a földet, azaz tegye jobbá az élet érdekében, és ezzel ráköltsön valamit, ami az övé: a munkáját. Aki Isten e parancsának engedelmeskedve uralma alá hajtotta, megművelte és bevetette a föld bármely részét, az ezzel hozzátett valamit, ami az ő tulajdona volt, amihez másnak nem volt joga, és amit jogsértés nélkül más nem vehetett el tőle.

33. És valamely földdarabnak ez a — feljavítása által történő — *kisajátítása* nem volt senki másnak a megkárosítása, mert maradt még elegendő és ugyanolyan jó föld, sőt több, mint amennyit fel tudott használni az,

akinek még nem volt. Valójában tehát maradt még másnak is attól, hogy valaki egy darabot elkerített magának. Mert ha valaki annyit hagy, amennyit csak fel tud használni a másik, az annyi, mintha egyáltalán semmit sem venne el. Akinek egy egész folyónyi maradt ugyanabból a vízből, az nem gondolhatja, hogy egy másik, még ha jókorát kortyolt is, megkárosította őt az ivásával. S a földnek és víznek az esete, ha elegendő van mindkettőből, teljesen egyforma.

34. Isten közösen adta az embereknek a világot; de mivel az ő érdekükben és azért adta nekik, hogy az életet a lehető legkellemesebbé tegyék általa, nem tételezhetjük fel, hogy azt gondolta: a földnek mindig közösnek és műveletlennek kell maradnia. Nem a civakodó és a perlekedő szeszélyének vagy kapzsiságának szánta, hanem a szorgosnak és eszesnek adta felhasználásra (és azt akarta, hogy a *munka* legyen a *jogcíme* rá). Akinek ugyanolyan jó föld maradt, mint amilyet már elfoglaltak, annak nem kellett panaszkodnia, nem kellett törődnie azzal, amit másvalaki már feljavított a munkájával; ha mégis ezt tette, akkor nyilvánvalóan a másik fáradozásának gyümölcsét kívánta, amihez nem volt joga, nem pedig a földet, amit Isten adott neki másokkal közösen, hogy dolgozzék rajta, és amiből ugyanolyan jó minőségű maradt, mint amilyet már birtokba vettek, sőt több is maradt, mint amennyiről tudta volna, hogy mit kezdjen vele, és amennyit a munkájával fel tudott volna használni.

35. Igaz ugyan, hogy *Angliában* — vagy bármely más országban, ahol sok ember él valamilyen államban, amelyben ismerik a pénzt és a kereskedelmet — senki sem kerítheti el vagy sajátíthatja ki a *közös földnek* egyetlen darabját sem az összes többi állampolgárok beleegyezése nélkül, mivel ez megállapodás révén, vagyis az ország törvénye révén maradt közös, amelyet nem szabad megsérteni. És ha ez a föld közös is bizonyos emberek vonatkozásában, nem közös az egész emberiség vonatkozásában, hanem ennek az országnak vagy községnek a közös tulajdona. Ezenkívül egy ilyen elkerítés után a megmaradó rész nem volna ugyanolyan jó a többi állampolgár számára, mint amilyen az egész volt akkor, amikor még mindnyájan használhatták az egészet; viszont teljesen más volt a helyzet kezdetben, amikor először népesült be a világ nagy közös földje. A törvény, amelynek az ember alá volt vetve, inkább támogatta a *kisajátítást*. Isten megparancsolta az embernek, hogy dolgozzék, szükségletei pedig rákényszerítették a *munkára*. A munka volt a *tulajdona*, amelyet nem lehetett elvenni tőle, bárhol végezte is. És ezért, mint látjuk, együtt járt a föld leigázása vagy megművelése és a tulajdon. Az egyik jogcímet adott a másikra. Úgyhogy amikor Isten megparancsolta a föld leigázását, ennyiben a *kisajátítására* is felhatalmazta az embert. És mivel az emberi élethez munka és megmunkálni való anyagok kellenek, ezért az emberi létállapot szükségszerűen maga után vonja a *magántulajdont*.[23]

36. A tulajdon mértékét jól megszabta a természet az emberek *munkájának* terjedelmével *és az élet kényelmével*, senkinek a munkája sem tudott mindent leigázni vagy kisajátítani, és élvezete sem tudott elfogyasztani többet a javak kicsiny hányadánál; és ezért lehetetlen volt, hogy ezen a módon bárki megsértse másnak a jogát, vagy felebarátja rovására szerezzen magának tulajdont, hiszen (azután, hogy a másik elvette a magáét) az ő számára ugyanolyan jó és ugyanolyan nagyságú birtok maradt, mint akkor, amikor ez a kisajátítás még nem történt meg. A világ kezdeti korszakaiban, amikor az embereket inkább fenyegette az a veszély, hogy a csoportjuktól való elvándorlás következtében pusztulnak el a föld akkoriban hatalmas pusztaságaiban, mint az, hogy bevetni való föld híján kerülnek szorult helyzetbe, ez a *mérték* nagyon szerény méretekre korlátozta mindenki *birtokát:* akkorára, amekkorát ki tudott sajátítani magának anélkül, hogy ezzel bárki jogát sértette volna. És bármennyire benépesültnek látszik is a világ, még mindig megengedhetjük ugyanezt a *mértéket*, anélkül hogy ezzel bárkit megkárosítanánk. Mert tételezzünk fel egy embert vagy egy családot, amely abban az állapotban van,

amelyben az emberek voltak, amikor *Ádám* vagy *Noé* gyermekei először népesítették be a világot, és tegyük fel, hogy ezek bevetnek egy bizonyos nagyságú üres földet *Amerika* belsejében; ekkor azt találjuk, hogy a *birtokok*, amelyeket szerezni tudnak maguknak az általunk megadott *mérték* szerint, nem lesznek túl nagyok, nem fogják rontani a többiek esélyeit, és nem adnak nekik okot arra, hogy panaszkodjanak vagy azt gondolják, hogy ennek az embernek vagy családnak a földfoglalásával sérelem érte őket, jóllehet az emberi faj immár a világ minden részén elterjedt, és összehasonlíthatatlanul nagyobb számú, mint kezdetben volt. Sőt a *föld* nagysága *munka nélkül* annyira értéktelen, hogy magában *Spanyolországban* — miként biztos forrásból hallottam — bárkinek szabad — anélkül hogy háborgatnák — szántani, vetni és aratni olyan földön, amelyre nincs más jogcíme, csak az, hogy használja. Sőt a lakosok úgy vélik, hálával tartoznak annak, aki elhanyagolt, parlagon hagyott földet megművelt, s ezzel növelte a búzakészletet, amelyre szükségük volt. De bárhogyan van is, ez most nem fontos számomra. Azt viszont bátran kijelenthetem, hogy a *tulajdonnak ugyanez a szabálya* — nevezetesen, hogy mindenkinek annyija legyen, amennyit használni tud — még mindig érvényben volna a világon, és nem is hozna senkit se szorult helyzetbe, mivel a világon annyi föld van, hogy kétszer ennyi lakosnak is elég volna, *ha a pénz feltalálása* és az emberek hallgatólagos megállapodása, hogy értéket tulajdonítsanak neki, nem vezetett volna (megegyezés útján) nagyobb birtokok és a rájuk vonatkozó jogok kialakulásához; hogy ez miként történt, azt lassanként majd részletesebben meg fogom mutatni.[24]

37 Annyi bizonyos, hogy mielőtt az embereknek az a kívánsága, hogy a szükségesnél is többjük legyen, megváltoztatta a dolgok belső értékét, amely csak attól függ, hogy mennyire hasznosak az emberi élethez, vagy mielőtt az emberek *megegyeztek* abban, *hogy egy kis darabka sárga fém* — amely nem romlik és nem fogyatkozik meg, hanem megmarad — ugyanannyit ér, mint egy nagy darab hús vagy egy egész halom

búza, tehát kezdetben, bár kinek-kinek joga volt annyit kisajátítani a természet javaiból, amennyit csak fel tudott használni, mindazáltal ez mégsem lehetett sok, és ott nem is lehetett kárára másoknak, ahol ugyanúgy bőven maradt azoknak, akik ugyanolyan szorgalommal akartak dolgozni. Hadd tegyem hozzá ehhez, hogy aki munkájával földet sajátít ki magának, az nem csökkenti, hanem növeli az emberiség közös készletét. Mert egy acre[25] elkerített és megművelt föld (szerény becsléssel) mintegy tízszer annyit terem az emberi élet fenntartására szolgáló élelmiszerekből, mint egy acre ugyanolyan dús, de parlagon heverő közös föld. És ezért arról az emberről, aki földet kerít el, és tíz acre-n az élet kényelméhez szükséges javaknak nagyobb bőségét teremti meg, mint amekkorát száz acre-nyi természetes állapotban hagyott föld biztosítana, joggal mondhatjuk, hogy kilencven acre földet adományoz az emberiségnek. Mert a munkája most tíz acre-ről ellátja őt annyi élelemmel, amennyi csak száz acre közös földön termett meg. Itt nagyon alacsonyra értékeltem a feljavított földet, amikor azt mondtam, hogy csak tízszer annyit terem, holott ez az arány inkább száz az egyhez. Mert vajon ezer acre természetes állapotban hagyott föld Amerika vad erdőségeiben és műveletlen pusztaságain el fogja-e látni Amerika nincstelen és nyomorult lakosait az élet kényelméhez szükséges javak ugyanakkora mennyiségével, mint tíz acre ugyanolyan termékeny föld Devonshire-ben, ahol a földet jól megművelik?[26]

Aki a föld kisajátítása előtt gyümölcsöt gyűjtött, vadat ejtett el, fogott vagy szelídített meg, mégpedig annyit, amennyit csak tudott — aki tehát arra fordította igyekezetét, hogy az általa bármi módon belefektetett *munkával* bárhogyan is megváltoztassa és kiemelje természetes állapotából a természet bármely produktumát, amelyet az magától adott —, az ezzel *megszerezte magának ezek tulajdonát.* Ha viszont e javak tönkrementek az ő tulajdonában, anélkül hogy megfelelően felhasználta volna őket, ha a gyümölcs megrohadt, a vadhús megromlott, mielőtt el tudta volna fogyasztani,

akkor az illető vétett az általános természeti törvény ellen, és meg lehetett büntetni; ekkor ugyanis a felebarátja részét vette el, mert ***nem volt joga többhöz,*** mint amennyi a saját használatára kellett bármelyikből, és amennyi az élet kényelmét biztosíthatta számára.[27]

38. A ***föld birtoklását*** is ugyanez a ***mérték*** szabályozta: amit csak megtermelt és betakarított, elraktározott és felhasznált valaki, mielőtt megromlott volna, az az ő saját tulajdona volt; ugyancsak az övé volt annyi jószág, amennyit csak tartani, etetni és felhasználni tudott. Ha viszont elkerített birtokán a fű elrohadt a földön, vagy gyümölcsösében a gyümölcs tönkrement anélkül, hogy összeszedte és eltette volna, akkor az elkerítés ellenére is megműveletlen területnek kellett tekinteni ezt a földdarabot, és bárki más birtokba vehette. Így kezdetben *Káin* annyi földet vehetett birtokba, amennyit csak meg tudott művelni, s bár a saját földjévé tette, mégis maradt elég legelő *Ábel* nyájának; néhány acre elég volt kettőjük birtokának. Ám ahogy nőttek a családok, s ahogy szorgalmuk gyarapította állatállományukat, ezek szükségleteivel együtt ***birtokaik is növekedtek;*** de általában nem ismerték még a ***rögzített tulajdont a föld vonatkozásában,*** amelyet használtak, amíg össze nem keveredtek, együtt le nem telepedtek, és városokat nem építettek; ekkor azután közös megegyezéssel megszabták ***külön területeik határait,*** megállapodtak abban, hogy hol legyenek a határok köztük és szomszédaik között, és maguk között bevezetett törvényekkel rögzítették ugyanazon társadalom tagjainak *tulajdonát.* Látjuk ugyanis, hogy a világnak azon a részén, amely először népesült be, és amely ennek következtében valószínűleg a legsűrűbben lakott vidék volt, még *Ábrahám* idejében is szabadon vándoroltak ide-oda az emberek nyájukkal, amely a vagyonukat alkotta; és *Ábrahám* olyan vidéken csinálta ezt, ahol idegen volt. Világosan látszik ebből, hogy a ***földnek*** legalábbis nagy része közös volt, a lakosok nem becsülték, és nem is tartottak igényt nagyobb földtulajdonra, mint amekkorát használtak. Amikor pedig ugyanazon a területen nem volt már elég hely nyájaik részére, hogy együtt legeljenek, akkor megegyeztek abban, hogy különváljanak, miként *Ábrahám* és *Lót* tette (Ter. 13, 5.), és ott növelték meg a legelőjüket, ahol a legjobban tetszett nekik. És ugyanezen oknál fogva vált el *Ézsau* atyjától és fivérétől, s telepedett le *Széir hegyén* (Ter. 36, 6.).

39. Nem tételezzük fel tehát, hogy ***Ádámnak*** az összes többi embert kizáró magánhatalma vagy -tulajdona volt az egész világ felett, ami sehogyan sem bizonyítható, és amiből senkinek a tulajdona sem vezethető le, viszont feltételezzük, hogy a ***világ közösen*** adatott az emberek fiainak; ekkor láthatjuk, hogyan biztosított a ***munka*** az embereknek jogcímet a világ különböző darabjaira, hogy egyénileg használják, s itt a jog nem lehetett kétséges, és vitának sem volt helye.

40. És az sem annyira különös, mint amennyire első pillantásra látszik, hogy a ***munka tulajdona*** többet nyom a latba, mint a föld közös volta. Hiszen csakugyan a ***munka*** az, ami ***más és más értéket ad*** minden dolognak. Vegye csak fontolóra bárki, hogy micsoda különbség van egy acre dohánnyal vagy cukornáddal beültetett, illetve búzával vagy árpával bevetett föld, valamint egy acre ugyanolyan, de parlagon heverő föld között, amelyen semmiféle gazdálkodás sem folyik, és azt fogja találni, hogy a ***munka*** által történő tökéletesítés ***teszi ki az érték*** legnagyobb részét. Úgy vélem, nagyon egyszerű számítás alapján kimondhatjuk, hogy a földnek az emberi élethez hasznos ***produktumaiban*** 9/10 rész a ***munka eredménye;*** sőt ha helyesen becsüljük fel a dolgokat, úgy, ahogy felhasználjuk őket, és a bennük rejlő különböző költségek közül összegezzük azt, ami tisztán a ***természetnek*** köszönhető, és azt, ami a ***munkának,*** akkor azt találjuk, hogy a legtöbbjüknél 99/100 rész teljesen a ***munkának*** tulajdonítható.

41. Mindennél világosabban bizonyítják ezt a különböző ***amerikai*** népek, amelyek bővelkednek földben, és szűkölködnek mindazokban a javakban, amelyek az élet kényelméhez kellenek. A természet, akárcsak bármely más népet, ezeket is bőkezűen ellátta a jóléthez szükséges eszközökkel, vagy termékeny földdel, a-

mely bőségesen megteremhetné azt, ami ellátásukra, ruházkodásukra és gyönyörűségükre szolgálhatna, de mivel nem tökéletesítik munkával, a századrésze sincs meg náluk annak a kényelemnek, amelyet mi élvezünk, s egy hatalmas és termékeny térség királya rosszabbul táplálkozik, lakik és öltözködik ott, mint *Angliában* egy napszámos.

42. Hogy kissé jobban megvilágítsuk ezt, kövessük nyomon a közönséges létfenntartási javak némelyikénél, hogy milyen átalakuláson mennek keresztül, mielőtt fel tudnánk használni őket, és nézzük meg, hogy *értéküknek* mekkora hányadát kapják az *emberi munkálkodástól.* A kenyér, a bor és a posztó nap mint nap használatos dolgok, és nagy bőségben állnak rendelkezésünkre, de mégis be kellene érnünk azzal, hogy makk legyen a kenyerünk, víz az italunk, és falevelekből vagy bőrökből legyen a ruházatunk, ha a *munka* nem látna el bennünket ezekkel a hasznosabb árucikkekkel. Mert amennyivel értékesebb a *kenyér* a makknál, a *bor* a víznél és a *posztó* vagy a *selyem* a falevéleknél, bőröknél vagy mohaféléknél, az teljesen a *munkának* és a szorgalomnak *köszönhető.* Az egyik csoportban az az élelem és ruházat található, amellyel a természet magától lát el minket, a másikban pedig azok a javak, amelyeket a mi szorgalmunk és fáradozásunk készít nekünk; s ha valaki kiszámítja, hogy ez utóbbi mennyivel múlja felül érték dolgában a másikat, akkor látni fogja, hogy azoknál a dolgoknál, amelyeket ezen a világon élvezünk, *az érték messze legnagyobb részét a munka teszi ki,* a földet pedig, amely a nyersanyagokat termi, egyáltalán nem vagy legfeljebb csak nagyon csekély mértékben számítják be az értékbe; oly csekély mértékben, hogy azt a földet, amelyet teljesen a természetre hagynak és egyáltalán nem tökéletesítenek legeltetéssel, műveléssel vagy ültetéssel, nálunk parlagnak* is nevezik, melynek haszna alig több a semminél. Kiderül ebből, hogy az országok nagyságánál

* Lefordíthatatlan szójáték: a *parlag* angol megfelelője, a *wast* szó hulladékot, selejtet, szemetet is jelent. — *A fordító.*

többre kell becsülni az emberek számát; hogy a földterületek növelése és helyes felhasználása együtt alkotja a kormányzás nagy művészetét; és hogy az az uralkodó, aki annyira bölcs és isteni lesz, hogy a szabadság bevett törvényeivel védelmezi és bátorítja az emberek becsületes munkálkodását a hatalom elnyomásával és a pártok kicsinyességével szemben, hamarosan túlságosan is nehéz ellenfél lesz szomszédai számára. De erről majd később. Most pedig térjünk vissza jelen gondolatmenetünkhöz.

43. Egy acre angliai földnek, amely húsz véka búzát terem, kétségtelenül ugyanannyi a természetes, benső értéke, mint egy acre *amerikai* földnek, amely ugyanilyen művelés eredményeként ugyanennyit teremne. Mégis az egyik egy év alatt 5 font értékű hasznot hoz az emberiségnek, míg a másiké feltehetően egy pennyt sem tenne ki, ha felértékelnénk, és itt adnánk el mindazokat a hasznos javakat, amelyekre egy *indián* abból a földből szert tesz; bízvást mondhatom tehát, hogy ennek haszna az előbbi 1/1000-énél is kisebb. Tehát a *munka adja a föld értékének legnagyobb részét,* nélküle az jóformán semmit sem érne; a munkának köszönhetjük a föld hasznos produktumainak legnagyobb részét, mert amivel az egy acre búzából nyert szalma, korpa és kenyér többet ér az egy acre-nyi ugyanolyan jó, de parlagon heverő föld termésénél, az mind a munka eredménye. Mert az étkünk gyanánt szolgáló *kenyér* értékébe nemcsak a szántóvető fáradságát, az arató és a cséplő munkáját meg a pék verítékét kell beleszámítanunk, hanem a *munka összeszámolásánál* figyelembe kell vennünk azoknak a munkáját is, akik betörték az ökröket, akik kibányászták a vasat és a köveket, akik kivágták és feldolgozták az ekékhez, malmokhoz, kemencékhez és az egyéb eszközökhöz szükséges fát, melyeknek száma óriási nagy, és amelyek mind kellettek, attól kezdve, hogy a búzamagot elvetették, egészen addig, amíg a kenyeret elkészítették; mindezek a munka művei, míg a természet és a föld csupán az önmagukban szinte értéktelen nyersanyagokat szolgáltatta. Ha ki tudnánk nyomozni, furcsa *listáját* kapnánk

azoknak a dolgoknak, amelyeket a munka létrehoz és felhasznál minden egyes kenyérhez, mielőtt az az asztalunkra kerülne. Ezek közé tartozik a vas, a fa, a bőr, a fakéreg, az épületfa, a kő, a tégla, a szén, a mész, a posztó, a festékanyagok, a szurok, a kátrány, az árbocok, a kötelek és mindazok az anyagok, amelyeket a hajóknál használtak fel, amelyek szállították mindazokat az árucikkeket, amelyeket bármelyik munkás felhasznált a munka bármelyik részéhez; mindezt szinte lehetetlen vagy legalábbis túlságosan hosszadalmas volna számba venni.

44. Mindebből nyilvánvaló, hogy noha közösen kaptuk a természet dolgait, *a tulajdon nagyszerű alapja* mégis megvolt magában az emberben (azáltal, hogy az ember ura önmagának és *tulajdonosa saját személyének,* valamint személye cselekedeteinek vagy munkájának); és hogy annak nagy része, amit az ember élete fenntartására vagy kényelmének biztosítására alkalmazott, amikor a találmányok és mesterségek lehetővé tették, teljes egészében az övé volt, és nem volt másokkal közös.

45. Kezdetben tehát a *munka adott tulajdonjogot* mindenütt, ahol csak hajlandó volt valaki munkát fektetni abba, ami közös volt; hosszú időn át ez volt a jóval nagyobb rész, és még ma is több, mint amennyit az emberiség felhasznál. Eleinte az emberek többnyire beérték azzal, amit a természet magától kínált szükségleteik kielégítésére, s habár később a világ bizonyos részein (ahol a népesség és az állatállomány növekedése, *a pénz használatával* együtt, szűkössé és valamelyest értékessé tette a földet) a különböző *közösségek* rögzítették saját területeik határát, törvények segítségével szabályozták társadalmukban a magánemberek tulajdonait, és így *szerződés* és megállapodás útján *rögzítették a tulajdont,* amelyet a munka és az ipar hozott létre; s noha a különböző, egymással szövetségre lépett államok és királyságok — amelyek nyíltan vagy hallgatólagosan lemondtak arról, hogy bármilyen igényt vagy jogot formáljanak a többiek birtokában levő földterületekre — közös megegyezéssel feladták természetes közös jogukra vonatkozó igényeiket, és így *pozitív egyezménnyel rögzítették* egymás *tulajdonát* a föld különböző részein; mindazonáltal még mindig találhatók *nagy földterületek,* amelyek *parlagon hevernek* (és amelyek lakosai nem csatlakoztak az emberiség többi részéhez közös pénzük használatában); továbbá több ilyen föld van, mint amennyit a rajta lakók felhasználtak vagy fel tudnak használni, és így ezek még mindig közösek. Habár ez aligha fordulhat elő azok körében, akik beleegyeztek a pénz használatába.

46. Azoknak a dolgoknak a nagy része, amelyek valóban hasznosak az emberi élethez, és amelyeket a létfenntartás kényszere következtében leginkább kerestek az első emberek, mint ahogy az *amerikaiak* ma is keresik, általában *kevéssé tartós,* azaz, ha a használat által nem fogyasztják el őket, akkor maguktól megromlanak és tönkremennek; az arany, az ezüst és a gyémánt viszont olyan dolgok, amelyeknek inkább a képzelet vagy valamilyen megállapodás kölcsönzött értéket, mintsem valódi hasznosságuk és az, hogy a létfenntartáshoz szükségesek. Azokból a jó dolgokból, amelyeket a természet közösen adott (mint mondottuk), mindenkinek annyihoz volt joga, amennyit fel tudott használni, és tulajdona volt mindaz, amit munkájával a befolyása alá tudott vonni; amire ki tudta terjeszteni munkáját, hogy kiemelje természetes állapotából, az az övé volt. Aki összegyűjtött száz véka makkot vagy almát, az ezáltal megszerezte ezek *tulajdonát;* az ő javai lettek, mihelyt összegyűjtötte őket. Csak arra kellett ügyelnie, hogy fel is használja, mielőtt megromlottak volna; különben mások részét vette volna el, és másokat rabolt volna meg. És csakugyan bolondság és becstelenség is lett volna többet felhalmozni, mint amennyit fel tudott használni. Ha egy részét odaadta valaki másnak, úgyhogy nem ment tönkre és nem veszett kárba az ő birtokában, akkor ezzel is felhasználta. És ha szilvát cserélt dióra, s a szilva egy hét alatt elrohadt volna, míg a dió elállt, és ehető volt egy évig, akkor ezzel senkit sem károsított meg: nem pazarolta a közös készletet; nem pusztította el mások részét, amíg

a pénz megjelenésével megjelenik a felhalmozás

semmi sem ment tönkre haszontalanul az ő birtokában. Ha pedig a dióját egy darab fémért adta volna oda, amely a színe miatt tetszett neki, vagy birkát kagylóként, gyapjút pedig egy csillogó kavicsért vagy gyémántért cserélt volna el, s ezeket megtartotta volna magának élete végéig, ezzel még akkor sem sértette volna meg mások jogát, ha annyit halmozott volna fel ezekből a tartós dolgokból, amennyit csak akart; hiszen jogos *tulajdonának határát* nem akkor *lépi át* valaki, ha sok mindene van, hanem ha bármi haszontalanul tönkremegy az ő birtokában.

47. És így *jött használatba a pénz:* valamilyen tartós dolog, amelyet az emberek megőrizhettek anélkül, hogy tönkrement volna, és amelyet kölcsönös megegyezéssel elfogadtak, cserébe a valóban hasznos, de romlandó létfenntartási javakért.

48. És ahogy a munka különböző mennyiségei más és más arányban juttatták birtokokhoz az embereket, a *pénz közbelépése* lehetőséget adott nekik arra, hogy megtartsák és növeljék is birtokaikat. Mert képzeljünk el egy szigetet, amely el van zárva a világ többi részével folytatott kereskedés minden lehetőségétől, és amelyen csak száz család él, viszont vannak birkák, lovak, tehenek és más hasznos állatok, tápláló gyümölcsök és annyi föld, hogy azon teremhetne százezerszer annyi ember számára is elég gabona, ámde közönséges vagy romlandó volta miatt semmi sincs a szigeten, ami a *pénz* szerepét betölthetné: mi oka lehetne itt bárkinek arra, hogy túl azon, amit a családja felhasznál, és ami a családja fogyasztását bőségesen biztosítja, még növelje is birtokait, akár úgy, hogy a maga szorgalmával állít elő javakat, akár úgy, hogy csere útján másoktól szerez ugyanilyen romlandó és hasznos dolgokat? Ahol nincs valami, ami tartós is, meg ritka is, és ezért van annyira becses, hogy felhalmozzák, ott az emberek nem fognak hajlandóságot érezni arra, hogy növeljék *földbirtokaikat,* ha mégoly termékenyek és könnyen megszerezhetők is. Mert kérdezem én: vajon *Amerika* kellős közepén, ahol egyáltalán nincs remény a világ többi részével folytatott kereskedésre, mennyire értékelne valaki egy tízezer vagy százezer acre-nyi kitűnő minőségű, jól megművelt és állatállományban is bővelkedő *földterületet* abból a szempontból, hogy mennyi pénzt hozhat neki a termékek eladása? Még bekeríteni sem volna érdemes, és azt látnánk, hogy csak annyit tartana meg, amennyi ott biztosítja az élet kényelmét neki és családjának, a többit pedig ismét átengedné az őstermészetnek, amely mindenkié.

49. Kezdetben tehát az egész világ *Amerika* volt, mégpedig sokkal inkább, mint most, mert sehol sem ismerték a *pénzt.* De találjunk csak ki valamit, aminek embertársai számára ugyanaz *a haszna és az értéke,* mint a *pénznek,* és ugyanaz az ember, látni fogjuk, azonnal elkezdi *növelni birtokait.*

50. Minthogy azonban a táplálékhoz, a ruházathoz és az ingóságokhoz képest az arany és az ezüst kevéssé hasznos az emberi élethez, és csak az emberek megállapodása kölcsönöz nekik értéket, amelynek *mértéke* nagyrészt mégis a munka, ezért nyilvánvaló, hogy az emberek megállapodtak a föld aránytalan és egyenlőtlen mértékű birtoklásában azzal, hogy hallgatólagos és önkéntes megegyezés útján módot találtak arra, miként birtokolhat valaki becsületes módon több földet, mint amennyinek a termékeit fel tudja használni: nevezetesen úgy, hogy a fölöslegért cserébe aranyat és ezüstöt kap, amit bárki más megkárosítása nélkül fel tud halmozni, mivel ezek a fémek nem romlanak meg és nem mennek tönkre tulajdonosuk kezében. A dolgoknak egyenlőtlen magánbirtokokra való felosztását a társadalmi kötelékektől függetlenül, szerződés nélkül, pusztán azzal tették megvalósíthatóvá az emberek, hogy értéket tulajdonítottak az aranynak és ezüstnek, és hallgatólag megállapodtak a pénz használatában. Az államokban ugyanis a törvények szabályozzák a tulajdonjogot, és pozitív rendeletek határozzák meg a föld birtoklását.

51. Így tehát véleményem szerint nagyon könnyen, minden nehézség nélkül megérthetjük, hogy *mi módon lehetett kezdetben a munka révén tulajdonjogot szerezni* a természet közös dolgaira, és hogy mi módon

korlátozta a tulajdont az, hogy a használatunkra kellett fordítanunk. Ezért nem lehetett vitára ok a jogcímet illetően, és nem lehetett kétes a megszerzett birtok nagysága sem. Együtt járt, ami jogos és ami helyes volt; mert ahogy az embernek joga volt mindarra, amire csak a munkáját ki tudta terjeszteni, ugyanúgy hiányzott minden kísértés, hogy munkájával többet szerezzen, mint amennyit fel tud használni. Ez kizárta a jogcímről folytatott vita lehetőségét és azt is, hogy valaki megsértse mások jogait; könnyen lehetett látni, hogy valaki mekkora részt hasított ki magának, s fölösleges és tisztességtelen is volt, ha valaki túl sokat hasított ki magának, vagy többet vett el, mint amennyire szüksége volt.

VI. FEJEZET

Az apai hatalomról

52. Némelyek[28] talán szemtelenségnek tartják és helytelenítik, ha egy ilyenfajta értekezésben a szerző általánosan bevett szavakat és elnevezéseket kritizál; mindazonáltal mégis célszerű lehet újakat javasolni, amikor a régiek félrevezethetik az embereket, mint ahogy minden bizonnyal félrevezető volt az „apai hatalom" kifejezés is, amely a szülőknek gyermekeik feletti hatalmát teljesen az apához köti, mintha az *anyának* semmi része sem volna benne, holott akár az észhez, akár a kinyilatkoztatáshoz fordulunk, azt a választ kapjuk, hogy az anyának ugyanolyan joga van. Ez teszi indokolttá a kérdést, hogy vajon nem volna-e helyesebb, ha *szülői hatalomnak* neveznénk ezt. Mert bármilyen kötelezettséget ró is a természet és a nemzés joga a gyermekekre, ennek egész bizonyosan egyformán kell kötnie őket nemzésük mindkét, együttható okához. És ennek megfelelően láthatjuk, hogy Isten pozitív törvénye különbségtétel nélkül mindenütt összekapcsolja őket, amikor engedelmességet parancsol a gyermekeknek: *Tiszteld atyádat és anyádat* (Kiv. 20,

12.); *valaki szidalmazza az ő atyját vagy anyját* (Lev. 20, 9.); *az ő anyját és atyját minden ember tisztelje* (Lev. 19, 3.); *ti gyermekek szót fogadjatok a ti szüleiteknek* (Ef. 6, 1.) — ez az Ó- és az Újszövetség stílusa.

53. Ha csak ezt az egy dolgot jól meggondolták volna, akár a kérdés behatóbb tanulmányozása nélkül is, ez némelyeket talán megkímélhetett volna attól, hogy áldozatul essenek azoknak a súlyos tévedéseknek, amelyeket a szülői hatalommal kapcsolatban elkövettek; mert bár minden további nélkül nevezhették ezt abszolút uralomnak vagy királyi tekintélynek, amíg az *apai hatalom* elnevezés következtében úgy látszott, hogy mindez az apát illeti, mindazonáltal nagyon furcsán hangzott volna, és már magából az elnevezésből kitetszett volna a dolog képtelensége, ha *szülői* hatalomnak nevezték volna ezt a gyermekek feletti, állítólag abszolút hatalmat, és ebből rájöttek volna, hogy e hatalom az *anyáé* is; akik ugyanis annyira kardoskodnak az *apaság* abszolút hatalma és tekintélye mellett, ahogy ők nevezik, azokat elég rosszul érinti az, hogy ebből az *anyának* is részesednie kell. És vajmi kevéssé támasztotta volna alá a *monarchia* elvét, amely mellett kardoskodnak, ha már magából az elnevezésből is kitetszik, hogy nem egy ember, hanem két ember együtt rendelkezik azzal az alapvető tekintéllyel, amelyből levezetik egyetlen ember uralmán alapuló kormányformájukat.

54. Habár az imént azt állítottam (II. fejezet), hogy *minden ember természettől fogva egyenlő*, semmiképpen sem gondoltam az egyenlőség összes fajtájára: némelyeknek jogos rangot kölcsönözhet az *életkor* vagy az *erény;* másokat *adottságaik* és *érdemeik kiválósága* emelhet a közös szint fölé; egyeseket *születés,* másokat meg *szövetség*kötés vagy *előnyök* elfogadása kötelezhet arra, hogy engedelmeskedjenek azoknak, akiknek természettől fogva, hálából vagy más okok következtében engedelmességgel tartoznak. És mindez mégis összefér azzal, hogy minden ember *egyenlő* az egyiknek a másik feletti fennhatósága vagy uralma tekintetében; erről az *egyenlőségről* beszéltem ott, mint ami hozzátar-

tozik a szóban forgó dologhoz, lévén ez minden embernek a maga *természetes szabadságához való egyenlő joga*, amit anélkül gyakorolhat, hogy bárki más akaratának vagy hatalmának alá volna vetve.

55. Bevallom, a *gyermekek* nem a teljes *egyenlőségnek* ebben az állapotában születnek, habár erre születnek. Amikor világra jönnek, és egy ideig még utána is, szüleiknek egyfajta hatalmuk vagy fennhatóságuk van fölöttük, de csak ideiglenesen. Ennek az alávetettségnek a kötelékei olyanok, mint a pólya, amelybe be vannak göngyölve, és amely támaszt ad nekik zsenge gyermekségük idején. Ahogy felnőnek, a kor és az értelem meglazítja e kötelékeket, míg végül egészen lehullanak, és az ember szabadon rendelkezhet magával.

56. *Ádám* tökéletes embernek teremtetett, teste és lelke teljesen birtokában volt erejének, illetve értelmének, és így létének első pillanatától kezdve képes volt arra, hogy gondoskodjék önmaga fenntartásáról és védelméről, cselekedeteit pedig úgy irányítsa, hogy összhangban legyenek az ész törvényének parancsaival, amelyeket Isten oltott belé. Ő népesítette be a világot utódaival, akik mind gyenge és tehetetlen gyermekként születnek, tudás és értelem nélkül. E tökéletlen állapot hiányosságainak pótlása végett azonban *Ádám* és *Éva*, és utánuk az összes *szülők* mind, *kötelesek voltak* — egészen addig, amíg a növekedéssel és korral járó tökéletesedés meg nem szüntette ezeket a hiányosságokat — *védelmezni, táplálni, nevelni gyermekeiket*, mégpedig nem mint tulajdon műveiket, hanem mint saját Teremtőjüknek, a Mindenhatónak a műveit, akinek felelősséggel tartoztak értük.[29]

57. A törvény, amelynek *Ádámot* kormányoznia kellett, ugyanaz a törvény volt, mint amelynek összes utódait is kormányoznia kellett, az *ész törvénye*. Utódai azonban az övétől eltérő, más úton jöttek világra, tudniillik természetes születés által, amiért is tudatlanul és az ész használata nélkül kezdték meg életüket, és ezért nem is voltak rögtön *alávetve ama törvénynek;* hiszen senki sem lehet alávetve oly törvénynek, amelyet nem hirdettek ki előtte. Minthogy pedig e törvény kihirdetése vagy ismertetése egyedül az *ész* által történik, ezért arról, aki nem jutott el *eszének* használatáig, nem mondhatjuk, hogy *alá van vetve ennek a törvénynek;* s mivel *Ádám* gyermekei születésükkor nem voltak rögtön *alávetve az ész e törvényének*, nem voltak mindjárt *szabadok* sem. A *törvény* ugyanis, igazi fogalma szerint, nem annyira korlátozása *a szabad és értelmes cselekvőnek*, mint inkább valódi érdekének megfelelő *irányítása*, és nem is ír elő többet, mint ami a törvény alattvalóinak közös javát szolgálja. Ha boldogabbak lehetnének nélküle, akkor a *törvény* haszontalan dologként magától eltűnnék; és aligha érdemli meg a korlátozás elnevezést az, ami csak ingoványoktól és szakadékoktól kerít el bennünket. Tehát bármennyire félreismerik is sokan, *a törvény célja* nem eltörölni vagy korlátozni, hanem *megóvni és kiszélesíteni a szabadságot;* mert a törvényekkel kormányozható teremtmények összes rendjére érvényes, hogy *ahol nincs törvény, ott nincs szabadság*. A *szabadság* ugyanis annyi, mint mentesnek lenni attól, hogy mások korlátozzanak és erőszakot alkalmazzanak velünk szemben, ami pedig lehetetlenség ott, ahol nincs törvény; viszont a szabadság nem abban áll — miként mondják[30] —, hogy *mindenkinek szabad azt csinálnia, amihez csak kedve van*. (Hiszen ki lehetne szabad, ha bárki más kénye-kedve szerint parancsolgathatna neki?) Hanem abban, hogy tetszése szerint mindenkinek *szabad* rendelkeznie saját személyével, cselekedeteivel, birtokaival és egész vagyonával ama keretek között, amelyeket engedélyeznek a törvények, melyeknek alá van vetve, miközben nincs alávetve senki más önkényes akaratának, hanem szabadon követheti a sajátját.

58. A *szülőknek gyermekeik feletti hatalma* tehát abból a rájuk háramló kötelességből adódik, hogy gondoskodjanak utódaikról, amíg tart a gyermekkor tökéletlen állapota. Alakítani gyermekeik szellemét, és, amíg az ész el nem foglalja a maga helyét, irányítani még tudatlan utódaik cselekedeteit, s mentesíteni őket ettől a gondtól: ez az, amit a gyermekek akarnak, a szülők pedig megtenni kötelesek. Isten ugyanis, mivel

értelmet adott az embernek cselekedetei kormányzására, akaratszabadságot és cselekvési szabadságot is engedélyezett neki, amelyek joggal illetik meg annak a törvénynek a határain belül, amelynek alá van vetve. De amíg oly állapotban van, hogy neki magának nincs még *értelme*, amely irányíthatná *akaratát*, addig nem is a maga akaratát kell követnie; aki *gondolkodik* helyette, annak kell *akarnia* is helyette; ennek a dolga, hogy utasításokat adjon neki, és szabályozza cselekedeteit; amikor viszont eléri azt az állapotot, amely *szabad emberré* tette az *apát*, akkor a *fiú* is *szabad emberré* lesz.

59. Ez érvényes minden — akár természeti, akár polgári — törvényre, amelynek az ember alá van vetve. Ha a természet törvényének van valaki alávetve: *mi szabadította őt fel* e törvény alól? Mi tette lehetővé számára, hogy saját akaratának megfelelően, szabadon rendelkezzék a tulajdonával, e törvény keretein belül? Azt válaszolom, hogy az érettség állapota, amelyben feltételezhető róla, hogy képes a törvény ismeretére, és ezért arra, hogy cselekedeteivel ne lépje túl a törvény által megszabott határokat. Amikor eléri ezt az állapotot, akkor feltételezhető róla, hogy tudja: mennyire kell engedelmeskednie e törvény vezetésének, és mennyire használhatja a *szabadságát*, s ezért meg is kapja a szabadságot; addig pedig valaki másnak kell vezetnie, aki feltételezhetően tudja, hogy mekkora szabadságot enged meg a törvény. Ha azésznek ez az állapota, a megfontoltság kora *tette őt szabaddá*, akkor ugyanez fogja szabaddá tenni a fiát is. Ha *Anglia* törvényének van valaki alávetve: mi *szabadította fel* e törvény alól? Vagyis mi adott neki szabadságot arra, hogy saját akaratának megfelelően döntsön cselekedeteiről és rendelkezzék javaival, ama lehetőségeken belül, amelyeket a törvény megenged? A törvény ismeretének képessége. Amiről a törvény feltételezi, hogy huszonegy éves kortól kezdve, illetve bizonyos esetekben már korábban is megvan. Ha ez *tette szabaddá az apát*, akkor ez fogja *szabaddá tenni a fiút* is. Addig, mint látjuk, a törvény nem engedi meg, hogy a fiúnak akarata legyen, hanem apjának vagy gyámjának akarata kell

hogy vezesse, s neki kell gondolkodnia helyette. Ha pedig az apa meghal, és kötelességének elvégzésére nem jelöl ki helyettest, nem gondoskodik gyámról, aki kormányozza fiát kiskorúsága idején, amíg híján van az értelemnek, akkor a törvény gondoskodik erről; valaki másnak kell kormányoznia őt, és valaki másnak kell az akaratot képviselnie számára, amíg *el nem éri a szabadság állapotát*, és értelme alkalmassá nem válik arra, hogy átvegye akaratának kormányzását. Ezután viszont az apa és a fiú éppúgy egyformán *szabadok*, mint a tanító és a diák a kiskorúság leteltével; egyformán alattvalói ugyanannak a törvénynek, és az apának semmiféle hatalma nem marad fia élete, szabadsága vagy vagyona felett, akár a természeti állapotban és csupán a természet törvényének alávetve élnek, akár egy megalkotott állam pozitív törvényeinek vannak alávetve.

60. Ha viszont fogyatékosságok következtében, amelyek a természet megszokott menetétől eltérően előfordulhatnak, nem jut el valaki az észnek arra a fokára, amelynél feltételezhető volna róla, hogy ismeri a törvényt, és ezért megtartja rendelkezéseit, akkor az ilyen *sohasem lesz képes arra, hogy szabad ember legyen*, sohasem lesz neki megengedve, hogy saját akaratával rendelkezzék (mivel nem ismeri az akarat határait, s híján van az értelemnek, amely az igazi vezetője annak), hanem mások gyámsága és irányítása alatt marad mindaddig, amíg saját értelme nem képes a feladat ellátására. És így *elmebajosok* és *idióták* sohasem szabadulnak fel szüleik irányítása alól. *A gyermekeknek, akik még nem jutottak abba a korba, amikor már rendelkezhetnek az ész helyes használatának képességével, az együgyűeknek, akik valamely természeti fogyatékosság következtében örökre ki vannak zárva e képesség használatából,* harmadszor, *az őrülteknek, akik jelenleg semmiképpen sem rendelkezhetnek ezzel a képességgel, az az ész a vezetőjük, amely más embereket — a föléjük rendelt gyámokat — irányít, s ennek kell helyettük az ő javukat keresnie és biztosítania* — mondja *Hooker* (Eccl. Pol. 1. könyv. 7. szakasz). Mindez nem egyéb, mint az a kötelesség, amelyet Isten és a természet rótt az emberre és

más teremtményekre, hogy óvják utódaikat, amíg nem tudnak a maguk lábára állni, és aligha példázhatja vagy bizonyíthatja a *szülők* királyi tekintélyét.

61. *Szabadnak születünk* tehát, mivelhogy eszesnek születünk, de nem úgy, mintha ténylegesen élnénk bármelyik adományunkkal, hanem a kor, amely meghozza az egyiket, hozza magával a másikat is. És így láthatjuk, hogyan fér meg egymással a *természetes szabadság* és a *szülőknek való alávetettség,* és hogy mindkettő ugyanazon az elven alapul. A *gyermek* az apja jogán, apjának értelme révén szabad, s ennek kell kormányoznia őt, amíg neki magának nincs értelme. *Az érett korú ember szabadsága* és az e kort még el nem ért gyermek *alávetettsége szüleinek* annyira összeegyeztethető és annyira megkülönböztethető, hogy még azok is kénytelenek észrevenni ezt a *különbséget,* akik — *az apaság jogán* — a legelvakultabban kardoskodnak a monarchia mellett, és a kettő összeegyeztethető voltát a legmakacsabbaknak is el kell ismerniük. Mert tegyük fel, hogy az ő elméletük teljesen igaz, hogy *Ádám* igazi örökösét ma is ismerjük, aki ezen a jogcímen egyeduralkodóként ül trónján, felruházva mindazzal az abszolút, korlátlan hatalommal, amelyről Sir *R. F.* beszél; vajon ha ez az ember nyomban meghalna, mihelyt örököse megszületnék, nem kellene-e a *gyermeket* — jóllehet még sohasem volt ennyire szabad, soha ennyire szuverén — alávetni anyjának és dajkájának, nevelőknek és kormányzóknak, amíg a kor és a nevelés meg nem hozza számára az észt és azt a képességet, hogy kormányozza önmagát és a többieket? Életének szükségletei, testének egészsége és szellemének alakítása azt kívánnák, hogy mások akarata és nem a sajátja irányítsa őt; de gondolná-e valaki, hogy ez a korlátozás és alávetettség összeegyeztethetetlen azzal a szabadsággal vagy szuverenitással, amihez joga van, megfosztja őt ettől, vagy azokra ruházza át a birodalmát, akik gyermekkorában irányították? Az irányítás, amelynek alá volt vetve, csak arra szolgált, hogy minél jobban és minél gyorsabban előkészítse a hatalomra. Ha valaki azt kérdezi tőlem, mikor lesz a fiam *elég idős* ahhoz, *hogy szabad legyen,* azt válaszolom: éppen akkor, amikor uralkodója elég idős lesz ahhoz, hogy kormányozzon. *Ám hogy mikor mondható el egy emberről* — jegyzi meg a bölcs ítéletű *Hooker* (Eccl. Pol. 1. könyv, 6. szakasz) —, *hogy az ész használatában eljutott már arra a fokra, amely elegendő ahhoz, hogy képes legyen ama törvények megértésére, amelyekhez igazodva cselekedeteit irányítania kell, ezt sokkal könnyebb józan ésszel megállapítani, mint szakértelem és tanultság alapján meghatározni.*

62. Maguk az államok is tudomásul veszik és elismerik, hogy van *egy bizonyos idő, amikor az emberek elkezdenek szabad emberként cselekedni,* és ezért eddig az időpontig nem igényelnek hűbér- vagy hűségesküt, vagy más cselekedeteket, amelyekkel az emberek elismerik országuk kormányát, vagy alávetik magukat neki.

63. Tehát az ember *szabadsága* és az a lehetősége, hogy a saját akaratának megfelelően cselekedjék, *azon alapul,* hogy van *esze,* amely tájékoztatni tudja a törvényről, amelyhez igazodva irányítania kell magát, és tudatja vele, hogy mennyire hagyatkozhat saját akaratának szabadságára. Ha korlátlan szabadságot adnak neki, mielőtt volna esze, hogy irányítsa, akkor ez nem azt jelenti, hogy megadják neki természetének kiváltságát, azt, hogy szabad legyen; hanem azt, hogy kitaszítják a vadak közé, és olyan állapotban hagyják, amely ugyanolyan nyomorúságos és ugyanannyira alatta van az emberének, mint azoké. Ez adja a *hatalmat* a *szülők* kezébe, hogy *kiskorúságuk* idején irányítsák gyermekeiket. Isten tette a szülők dolgává, hogy gondoskodjanak utódaikról, és ő helyezte beléjük a gyengédség és a törődés megfelelő hajlamait, hogy mérsékelje ezt a hatalmat, s hogy a szülők úgy éljenek vele, ahogy az Ő bölcsessége eltervezte, azaz, hogy gyermekeik javára használják fel, amíg azoknak e hatalom alatt kell lenniük.

64. De miféle meggondolás változtathatja át a *szülők* gondoskodását, amellyel utódaiknak tartoznak, az apa *teljesen önkényes uralmává?* Hiszen az ő hatalma csak

annyira terjed, hogy úgy erősítse és eddze testüket az általa leghatásosabbnak tartott fegyelmezéssel, s úgy nevelje lelkierőre és becsületességre szellemüket, hogy gyermekei a lehető leghasznosabbak lehessenek maguknak és másoknak, és hogy — ha az ő körülményei között ez szükséges — dolgoztassa őket a megélhetésükért, amikor már képesek rá. De ebben a hatalomban az *apával* együtt megvan a maga része az *anyának* is.

65. Sőt ez a *hatalom* nem valamely sajátos természeti jog folytán illeti meg az *apát*, hanem csak annyiban, amennyiben ő a gondviselője gyermekeinek s ez annyira így van, hogy ha megszűnik gondoskodni róluk, akkor a hatalmát is elveszíti felettük, amely táplálásukkal és nevelésükkel jár együtt, ehhez van elválaszthatatlanul hozzákötve, és éppúgy megilleti egy kitett gyermek *nevelőapját*, mint egy másiknak a természetes apját; ilyen csekély hatalmat ad ivadékai felett az embernek a *nemzés puszta aktusa*, ha gondoskodása ezzel véget is ér, és ha ez az egyetlen jogcíme az apa névre és az apai tekintélyre. És hogy állunk ezzel az *apai hatalommal* a világnak azon a részén, ahol egy nőnek egyszerre több férje van? Vagy *Amerikának* azokon a vidékein, ahol elválik a férj és a feleség, ami gyakorta megtörténik, amikor is a gyermekek mind az anyára maradnak, őt követik, s teljes egészében ő látja el őket, és ő gondoskodik róluk? Ha meghal az apa, amíg a gyermekek fiatalok, vajon nem tartoznak-e a gyermekek mindenütt ugyanazzal az engedelmességgel *anyjuknak*, amíg kiskorúak, mint amivel apjuknak tartoznának, ha élne? És akarja-e valaki azt állítani, hogy az *anyának* törvényhozó hatalma van gyermekei felett, hogy megváltoztathatatlan rendeleteket hozhat, melyeknek örökre kötelező érvényük van, hogy gyermekeinek ezek alapján kell rendezniük vagyonuk összes ügyeit, és szabadságuknak ezekhez kell alkalmazkodnia egész életük folyamán? Vagy kikényszerítheti-e halálbüntetéssel ezek megtartását? Mert az *elöljárónak* ez a voltaképpeni *hatalma*, amelynek még az árnyékával sem rendelkezik egy apa. Gyermekei feletti uralma

csak ideiglenes, és nem terjed ki életükre vagy vagyonukra. Ez az uralom csupán támasz kiskorúságuk gyengeségében és tökéletlenségében, csupán fegyelmezés, mely szükséges a nevelésükhöz. S bár az apa tetszése szerint rendelkezhet saját javaival, ha gyermekeit nem fenyegeti az a veszély, hogy a nélkülözéstől elpusztulnak, mindazáltal a *hatalma* nem terjed ki azokra az életekre vagy javakra, amelyeket azok saját szorgalmukkal szereztek, vagy mások bőkezűségéből kaptak, és nem terjed ki a szabadságukra sem, ha egyszer már felszabadultak az apai hatalom alól a nagykorúság elérésével. Ekkor megszűnik az *apa hatalma*,[31] és ettől kezdve éppúgy nem rendelkezhet fiának szabadságával, mint ahogy nem rendelkezhet senki máséval sem; és ugyancsak távol áll az abszolút vagy örökös fennhatóságtól az, ami alól az ember kivonhatja magát, mivel az isteni tekintélytől kapott felhatalmazás alapján *elhagyja... az ő atyját és az ő anyját, és ragaszkodik feleségéhez* [Ter. 2, 24.].

66. De ha eljön is az idő, amikor a *gyermek* éppúgy *felszabadul* az apja akaratának és uralmának való alávetettségből, mint ahogy maga az apa sincs alávetve senki más akaratának, és ha csak ugyanannak a közös korlátozásnak vannak is mindketten alávetve, legyen ez akár a természeti törvény, akár országuk polgári törvénye, ez a szabadság mindazonáltal nem menti fel a fiút az alól a *tisztelet* alól, amellyel Isten és a természet törvénye szerint *szüleinek tartozik*. Mivel Isten a szülőket választotta ama nagy tervének eszközéül, hogy fenntartsa az emberi fajt, és őket tette meg gyermekeik életének alapjává azzal, hogy kötelességükké tette utódaik táplálását, védelmezését és felnevelését, ezért a gyermekekre azt az örökös kötelezettséget róta ezzel, hogy *tiszteljék szüleiket;* olyan belső megbecsülést és tiszteletet jelent ez, amelynek meg kell mutatkoznia minden külső megnyilvánulásban, amely visszatartja a gyermeket mindentől, ami sérthetné vagy bánthatná, zavarhatná vagy veszélyeztethetné azok boldogságát vagy életét, akiktől a magáét kapta, és amely arra indítja őt, hogy mindent megtegyen azok

védelmére, könnyebbségére, segítségére és kényelmére, akiknek révén világra jött, és akik az élet valamenyi élvezetére képessé tették őt. E kötelezettség alól semmiféle helyzet és semmilyen szabadság nem oldozhatja fel a gyermekeket. Ez azonban korántsem ad a szülőknek uralkodói hatalmat gyermekeik felett,[32] és nem ruházza fel őket oly tekintéllyel, hogy törvényeket hozzanak, és kényük-kedvük szerint rendelkezzenek gyermekeik életével és szabadságával. Egy dolog az, hogy valakinek tisztelet, megbecsülés, hála és segítség jár, és más dolog az, hogy valaki feltétlen engedelmességet és alázatot követel. A monarcha a trónján is tartozik anyjának a *szülőknek járó tisztelettel*, ez azonban nem csökkenti hatalmát, és nem veti őt alá anyja irányításának.

67. A kiskorú gyermek alávetettsége az apát ideiglenes hatalommal ruházza fel, amely a gyermek kiskorúságával együtt megszűnik, a *gyermektől járó tisztelet* pedig örökre jogot ad a szülőknek kisebb vagy nagyobb tiszteletre, megbecsülésre, támogatásra és kedvességre is, aszerint, hogy az apa gondossága, költsége és jósága kisebb vagy nagyobb volt-e a nevelés folyamán. Ez nem ér véget a kiskorúsággal, hanem az emberi élet minden szakaszában és minden körülmények között megmarad. Ezzel kapcsolatban a tévedések nagy részét alighanem az okozta, hogy nem tették különbséget e két hatalom, az apának a kiskorúság idején a *nevelés* jogán meglevő hatalma és a *tiszteletre* való joga között, amely egész életében kijár neki. Mert az igazat megvallva, a kettő közül az első inkább a gyermekek kiváltsága és a szülők kötelessége, semmint bármiféle apai hatalom előjoga. Gyermekeik táplálása és nevelése olyannyira kötelesség, mely gyermekeik érdekében hárul a szülőkre, hogy teljesítése alól semmi sem mentheti fel őket. S habár együtt jár ezzel a *parancsolás és büntetés hatalma* is, mégsem kell attól tartani — mivel Isten oly nagy gyengédséget oltott az emberekbe utódaik iránt —, hogy a szülők túl nagy szigorral gyakorolják majd hatalmukat; ha túlzás történik, az ritkán a túlzott szigor, hanem az ellenkezője,

mivel a természetes hajlam a másik irányba billenti a mérleget. S ezért amikor a mindenható Isten azt akarja kifejezni, hogy milyen gyengéden bánik az *izraelitákkal*, azt mondja nekik, hogy bár megfenyítette őket, *úgy fenyítette meg őket, ahogyan az ember fenyíti meg az ő gyermekét* (MTörv. 8, 5.), vagyis gyengéden és szeretettel bánik velük, sohasem tartotta őket szigorúbb fegyelem alatt, mint ami a lehető legjobb volt nekik, és kisebb jóság lett volna részéről, ha lazábban tartotta volna őket. Ez az a hatalom, amelynek a *gyermekek engedelmeskedni* tartoznak, hogy ne növeljék szüleik gondjait és fáradalmait, illetve hogy ne tegyék hiábavalóvá azokat.

68. Másfelől, a *tisztelet* és a támogatás — mindaz, amit a hála megkövetel, viszonzásul azokért a jótéteményekért, amelyeket a gyermekek szüleik által és tőlük kaptak — el nem hanyagolható kötelessége a gyermeknek, a szülőknek pedig igazi kiváltsága. Ennek rendeltetése, hogy a szülők javát szolgálja, mint ahogy a másiké az, hogy a gyermek javát szolgálja; habár a nevelés, a szülők kötelessége, mintha nagyobb hatalommal járna, mivel a gyermekkor tudatlansága és gyengesége megkívánja a korlátozást és a hibák kijavítását, ami szemmel látható hatalomgyakorlás és egyfajta uralom. A *tisztelet* szóban foglalt kötelesség pedig kisebb engedelmességet igényel, habár e kötelezettség inkább vonatkozik felnőtt, mint fiatalabb gyermekekre. Mert ki gondolná, hogy ez a parancsolat: *gyermekek, engedelmeskedjetek szüleiteknek,* ugyanolyan engedelmességet kíván apjával szemben az embertől, akinek magának is vannak már gyermekei, mint amilyet még kiskorú gyermekeitől kíván övele szemben, és hogy apja összes parancsainak teljesítésére kötelezné őt ez az előírás, ha apja, hatalmi önteltségében, elkövetné azt az ostobaságot, hogy még mindig gyermekként kezeli?

69. Tehát az *apai* hatalom[33] vagy inkább kötelesség egyik része, a *nevelés,* úgy illeti meg az apát, hogy egy bizonyos idő után véget ér: magától megszűnik, amikor a nevelés munkája befejeződik, és már előbb is

elidegeníthető. Mert megteheti valaki, hogy másra bízza fiának nevelését, és aki *tanoncnak* adta a fiát valaki máshoz, az erre az időre jórészt felmentette őt az alól az engedelmesség alól, amivel az neki és anyjának tartozik.[34] De a *tisztelet kötelességével* a fiú továbbra is tartozik nekik, és ezt semmi sem törölheti el. Olyannyira elválaszthatatlan ez mindkettőjüktől, hogy az apa hatalma nem foszthatja meg az anyát ettől a jogtól, és senki sem mentheti fel fiát az alól, hogy *tisztelje* anyját, aki a világra szülte. Ám mindez távolról sem jelenti azt, hogy törvényhozó hatalmuk volna, és hogy e törvényeket kikényszeríthetnék olyan büntetésekkel, amelyek gyermekeik vagyonát, szabadságát, testi épségét vagy életét érinthetik. A parancsolás hatalma véget ér a kiskorúsággal, s jóllehet a fiútól mindig kijár a szülőket megillető tisztelet és megbecsülés, támogatás és védelem és mindaz, amire csak kötelezhet valakit a hála a legnagyobb természetes jótéteményekért, mindez az apa kezébe mégsem ad sem jogart, sem szuverén uralkodói hatalmat. Az apának nincs hatalma fiának tulajdona vagy tettei felett, és nincs joga ahhoz, hogy mindent az ő akarata írjon elő fiainak, habár sok esetben egyáltalán nem válik kárára fiának és családjának, ha tiszteletben tartja az apa akaratát.

70. Tartozhat valaki *tisztelettel* és megbecsüléssel egy idős vagy bölcs embernek; gyermekének vagy barátjának tartozhat azzal, hogy megvédi; a szükséget szenvedőnek azzal, hogy segíti és támogatja; jótevőjének pedig tartozhat hálával, mégpedig oly nagy hálával, hogy mindaz nem elég a viszonzáshoz, amije csak van és amit csak tenni tud; ám mindez senkinek sem ad hatalmat és jogot arra, hogy törvényeket hozzon és alávesse ezeknek azt, aki tartozik neki valamivel. És nyilvánvaló, hogy mindez nem pusztán az apa címén jár valakinek; nemcsak azért nem, mert — mint mondottuk — az anyának is jár, hanem azért sem, mert a szülőkkel szembeni kötelezettségek és a gyermekektől elvárható szolgálatok mértékei különbözők lehetnek, mivel az egyik gyerekre gyakran több törődést és szeretetet, fáradságot és költséget fordítanak, mint a másikra.

71. Kiderül ebből, hogy miért tarthatnak meg a *szülők* a *társadalmakban,* ahol maguk is alattvalók, bizonyos *hatalmat gyermekeik felett,* és miért tarthatják gyermekeiket éppúgy alávetettségben, mint azok, akik a természeti állapotban élnek, ami aligha volna lehetséges, ha minden politikai hatalom csakis apai hatalom volna, és a kettő valójában egy és ugyanazon dolog volna; hiszen ekkor az uralkodó rendelkeznék az egész apai hatalommal, és ezért az alattvalónak természetszerűleg semmi része nem lehetne belőle. Ám e két *hatalom,* a *politikai* és az *apai, oly tökéletesen különböző* és független egymástól, oly különböző alapokon nyugszik, és oly különböző célokat szolgál, hogy minden alattvalónak, aki egyben apa is, ugyanakkora *apai hatalma* van gyermekei felett, mint az uralkodónak a sajátjai felett; és minden uralkodó, akinek vannak szülei, ugyanolyan gyermeki kötelességgel és engedelmességgel tartozik nekik, mint amilyennel a leghitványabb alattvalója tartozik az övéinek; és ezért az apai hatalomban a legcsekélyebb része vagy fokozata sincs meg annak a hatalomnak, amellyel egy uralkodó vagy elöljáró rendelkezik alattvalója felett.

72. Jóllehet a szülők ama kötelezettségében, hogy *felneveljék* gyermekeiket, és a gyermekek ama kötelezettségében, hogy *tiszteljék* szüleiket, benne foglaltatik egyfelől az egész hatalom, másfelől az egész alávetettség, amely e kapcsolatra jellemző, mindazáltal az *apa* általában rendelkezik *egy másik hatalommal* is, amellyel biztosítani tudja magának gyermekei engedelmességét; s bár más embereknek is lehet ilyen hatalmuk, mindazáltal e hatalommal majdnem mindig apák élnek saját családjukban, s mivel másutt ritkán alkalmazzák és kevésbé veszik észre, ezért általában az *apai hatalom* részének tekintik. Ez pedig az emberek ama közönséges hatalma, hogy azokra *hagyják vagyonukat,* akiket legjobban kedvelnek. Rendesen a gyermekek számíthatnak az apa vagyonára, és ők öröklik bizonyos arányok szerint, amelyeket az egyes országok törvé-

nyei és szokásai határoznak meg; ám az apának általában mégis hatalmában áll, hogy szűkmarkúbban vagy bőkezűbben ossza adományait, aszerint hogy mennyire igazodott ennek vagy annak a gyermeknek a viselkedése az ő akaratához és kedvéhez.

73. Olyan dolog ez, amely nem kismértékben megköti a gyermekek engedelmességét, s mivel ez mindig földhasználathoz van kötve, amihez hozzátartozik az engedelmeskedés amaz ország kormányzatának, amelynek az a föld része, ezért általában feltételezték, hogy az *apa* hűségre *kötelezheti utódait az iránt a kormányzat iránt*, amelynek ő maga alattvalója, és hogy az ő szerződése azokat is köti,[35] holott ez csupán szükséges feltétele a föld birtoklásának és az olyan birtok öröklésének, amely ama kormány fennhatósága alá tartozik, ennélfogva csak azokra vonatkozik, akik ezzel a feltétellel meg akarják kapni azt a földet, és ezért nem természetes kötelék vagy kötelezettség, hanem önkéntes alávetettség. Mert *mindenkinek a gyermekei* természettől fogva éppoly *szabadok*, mint ő maga, vagy mint amilyen szabadok elődeik voltak, s ezért amíg megvan ez a szabadságuk, maguk választhatják meg, hogy melyik társadalomhoz akarnak csatlakozni, vagy melyik állam fennhatósága alá akarják helyezni magukat. Ha viszont elődeik *örökségét* akarják élvezni, akkor ugyanazokkal a feltételekkel kell elfogadniuk azt, mint elődeiknek, és alá kell vetniük magukat mindazoknak a feltételeknek, amelyekhez a birtoklás kötve van. Ezzel a hatalommal az apák valóban kötelezni tudják gyermekeiket, hogy még akkor is engedelmeskedjenek nekik, amikor már elmúlt a gyermekkoruk, és legtöbbször még ennek vagy annak a politikai hatalomnak is alávetik őket. De sem az egyiket, sem a másikat nem *az apaság* valamely különleges jogával érik el, hanem a kezükben tartott jutalommal, amellyel kikényszeríthetik és megjutalmazhatják ezt az előzékenységet; és nem több ez, mint az a hatalom, amellyel egy *francia* rendelkezik egy *angol* felett, aki, ha remélheti, hogy az előbbi birtokot fog ráhagyni, kétségtelenül erős ösztökélést fog érezni az engedelmeskedésre; ha pedig élvezni akarja a birtokot, amikor rámarad, akkor azokkal a feltételekkel kell elfogadnia, amelyek a *földbirtoklást* szabályozzák abban az országban, ahol fekszik, legyen az akár *Franciaország*, akár *Anglia*.

74. Hogy tehát befejezzük ezt a kérdést: bár az *apa hatalma*, hogy parancsoljon, csak gyermekeinek kiskorúságáig terjed, és csak oly mértékű, hogy alkalmas legyen ennek az életkornak a fegyelmezésére és irányítására, s bár a *tisztelet* és megbecsülés és mindaz, amit a *latinok pietas*nak neveztek — amivel a gyermekek egész életükben és minden helyzetben feltétlenül tartoznak szüleiknek, beleértve mindazt a támogatást és védelmet, ami jár nekik —, semmiképpen sem ruházza fel az apát kormányzási, vagyis olyan hatalommal, hogy törvényeket hozzon és büntetéseket szabjon ki gyermekeire, mindazonáltal érthető, hogy milyen könnyen válhatott a *családapa* uralkodóvá a világ kezdeti korszakaiban, és bizonyos helyeken még most is, ott, ahol a lakosság oly gyér, hogy a családoknak módjukban áll elvonulni gazdátlan területekre, és ahol van helyük elköltözni és még lakatlan vidékeken letelepedni;* a családapa uralkodó volt gyermekei csecsemőkorától kezdve, s mivel nehéz lett volna együtt élniük valamilyen kormányzás nélkül, tehát az volt a legmegfelelőbb, hogy a már felnőtté vált gyermekek kifejezett vagy hallgatólagos beleegyezésével az apáé legyen a

***Ezért nem hihetetlen az a vélemény, amelyet a* Filozófusok Filozófusa *vallott, nevezetesen, hogy a fő személy minden háztartásban úgyszólván király volt; ezért ha háztartások csoportjai polgári társulásokká egyesültek, az uralkodók első fajtája ezekben a király volt, s úgy látszik, ez az oka annak is, hogy miért tartották meg az atya elnevezést ők, akik apából lettek uralkodóvá; mint ahogy alighanem ugyanezen oknál fogva alakult ki az uralkodóknak az az ősi szokása is, hogy úgy tegyenek, mint* Melkhisédek, *és király létükre papi szolgálatot lássanak el, amelyet az apák végeztek. Ámbár nem ez az egyetlen kormányforma, amelyet elfogadtak a világon. Az egyiknek a hátrányai több másiknak a kitalálásához vezettek; egyszóval tehát a kormányformák összes fajtái nyilvánvalóan az emberek tudatos megfontolásából, tanácskozásából és megállapodásából jöttek létre úgy, hogy alkalmasnak és előnyösnek ítélték őket; mert a természetben önmagában véve semmi sem lehetetlen, csak az, hogy emberek minden kormányforma nélkül élhettek volna.* Hooker: Eccl. Pol. 1. könyv. 10. szakasz.

kormányzás ott, ahol úgy látszott, hogy e kormányzás minden változtatás nélkül csak tovább folytatódik; s valóban nem is kellett hozzá semmi több, mint hogy megengedjék az *apának*, hogy egyedül gyakorolja családjában a természeti törvény végrehajtásának hatalmát, amellyel minden szabad ember rendelkezik, és egyeduralkodói hatalmat ruházzanak rá ezzel az engedéllyel, amíg a családban maradtak.

Ám ez nem valamilyen *apai jog* alapján volt így, hanem gyermekeinek beleegyezése révén, ami nyilvánvaló abból is, hogy ha egy idegen véletlenül vagy valamilyen tennivaló révén kapcsolatba került volna családjával, és megölte volna valamelyik gyermekét, vagy bármi mást elkövetett volna, akkor az apa kétségkívül őt is ugyanúgy elítélhette volna, és őrá is ugyanúgy kiszabhatott volna halálbüntetést vagy bármilyen más büntetést, mint akármelyik gyermekére, ami lehetetlen lett volna, ha ezt apai hatalmánál fogva kellett volna megtennie valakivel, aki nem az ő gyermeke volt, és ezért csak a természeti törvény végrehajtásának hatalma révén tehette ezt meg, amelyhez mint embernek joga volt; és családjában egyedül ő büntethette meg, mivel övé volt gyermekei tisztelete egy oly hatalom gyakorlása révén, amely átalakult azzá a méltósággá és tekintéllyé családja többi tagja felett, amelynek beleegyezésük révén továbbra is nála kellett maradnia.

75. Könnyű és úgyszólván természetes volt tehát a gyermekeknek, hogy hallgatólagos és szinte elkerülhetetlen beleegyezésükkel lehetővé tegyék az *apa hatalmát és uralkodását.* Gyermekkorukban megszokták, hogy az ő irányítását kövessék, és neki számoljanak be apró ellentéteikről; ki lett volna hát alkalmasabb, hogy felnőtt korukban uralkodjon felettük? Mivel kicsiny volt a vagyonuk, és még kisebb a kapzsiságuk, ritkán támadtak nagyobb viták közöttük; és ha mégis sor került ilyesmire, ki lehetett volna alkalmasabb döntőbíró közöttük, mint az, aki mindnyájukról gondoskodott, mindnyájukat felnevelte, és féltő gyengédséggel szerette mindnyájukat? Nem csoda tehát, hogy nem tettek különbséget kiskorúság és nagykorúság között, s hogy

nem törődtek a huszonegy évvel vagy bármely más életkorral, amelytől kezdve szabadon rendelkezhettek volna önmagukkal és vagyonukkal, hiszen egyáltalán nem vágytak arra, hogy kinőjenek a kiskorúságból. Az a kormányzás, amely alatt akkor éltek, továbbra is inkább védelmet, semmint korlátozást jelentett számukra, és békéjük, szabadságuk és vagyonuk sehol sem lehetett nagyobb biztonságban, mint egy *apa uralma* alatt.

76. Így lettek tehát a *családapák* észrevétlen változás révén egyben családjaik felett álló *politikai uralkodókká*; és ha történetesen sokáig éltek, s rátermett és méltó örökösöket hagytak maguk után több nemzedéken át, akkor ezen a módon vagy másképp lerakták az örökletes vagy a választott királyságok alapjait, amelyekben más és más alkotmányok és szokások voltak érvényben, aszerint hogy a véletlen, a leleményesség és a körülmények hogyan formálták ezeket. De ha az uralkodók apai jogon rendelkeznek rangjukkal, és ha az *apáknak* a politikai hatalomhoz való *jogát* kielégítően bizonyítja az, hogy általában ők voltak azok, akik az uralkodást *de facto* gyakorolták; ha ez az érv jó, akkor ugyanolyan meggyőzően fogja bizonyítani azt is, hogy az összes uralkodóknak papoknak is kell lenniük, sőt csak az uralkodók lehetnek papok, mivel bizonyos, hogy kezdetben *a családapa ugyanúgy pap is volt, ahogyan uralkodó volt a saját háztartásában.*

VII. FEJEZET

A politikai vagy polgári társadalomról

77. Mivel Isten olyan lénynek teremtette az embert, hogy az embernek — Isten saját megítélése szerint — nem jó egyedül lennie, ezért a szükség, a célszerűség és a természetes hajlandóság erejével arra indította, hogy *társaságban* éljen,[36] továbbá értelemmel és nyelvvel is ellátta, hogy folytassa és élvezze a társas életet. *Az első társulás* a férfié és feleségéé volt, amely azután

a szülők és gyermekek társulásához vezetett, s ehhez tevődött azután hozzá az úr és a szolga társulása; és bár mindezek együtt is fennállhattak, és rendszerint együtt is álltak fenn, és csupán egy családot alkottak, amelyben a család urának vagy úrnőjének volt valamilyen, a családra jellemző hatalma, mindazáltal ezek közül egyik sem vagy mindnyájan együtt sem tettek ki *politikai társadalmat*, amint látni fogjuk, ha majd szemügyre vesszük, hogy mennyire különbözők mindegyikük céljai, kötelékei és határai.

78. A *házastársi társulást* a férfi és a nő önkéntes szerződése hozza létre; s jóllehet ez elsősorban abból az egyesülésből és az egymás testére való jogból áll, amely fő céljához, a nemzéshez szükséges, mégis együtt jár vele bizonyos kölcsönös támogatás, segítség és érdekközösség is, amely nemcsak ahhoz kell, hogy gondoskodásuk és szeretetük egyesüljön, hanem szükségük van rá közös utódaiknak is, akiknek joguk van arra, hogy táplálják és eltartsák őket, amíg maguk nem tudnak gondoskodni magukról.

79. *A hím és a nőstény közti kapcsolat* célja ugyanis nem csupán a nemzés, hanem a faj fenntartása, s ezért a hím és a nőstény közti kapcsolatnak meg kell maradnia a nemzés után is addig, amíg szükséges a kicsinyek táplálásához és védelméhez, akiket azoknak kell ellátniuk, akiknek születtek, mégpedig addig, amíg az ivadékok a maguk lábára nem tudnak állni, és gondoskodni nem tudnak magukról. Azt találjuk, hogy az alsóbbrendű lények mindig engedelmeskednek ennek a törvénynek, amelyet a végtelenül bölcs Teremtő írt elő keze műveinek. Azoknál az elevenszülő állatoknál, amelyek fűvel táplálkoznak, *a hím és a nőstény közti kapcsolat* nem tart tovább a párzás aktusánál: az anyaállat emlője ugyanis elég kicsinyének táplálásához, amíg az képessé nem válik arra, hogy legeljen, ezért a hímnek csak a nemzés a dolga, a nősténnyel és kicsinyével nem törődik, és nem is tud semmivel hozzájárulni annak táplálásához. A ragadozó állatoknál viszont tovább tart a *kapcsolat:* az anyaállat ugyanis nem tudja egyedül, a saját zsákmányából jól ellátni önmagát és táplálni

számos ivadékát — lévén a ragadozás nehezebb és veszélyesebb életmód, mint a legelészés —, s ezért a hím segítségére is szükség van közös családjuk eltartásához, amely csak a hím és a nőstény közös gondoskodása révén állhat fenn addig, amíg a kölykök meg nem tanulnak zsákmányt szerezni maguknak. Ugyanez figyelhető meg az összes madaraknál (kivéve néhány háziasított fajtát, amelyeknél az eleség bősége mentesíti a kakast az alól, hogy táplálja fiókáit és törődjön velük): mivel a fiókáknak eleségre van szükségük a fészekben, a kakas és a tojó továbbra is együtt marad, amíg a fiókák szárnyra nem tudnak kelni, és gondoskodni nem tudnak magukról.[37]

80. És úgy vélem, ez a fő, ha ugyan nem az egyetlen oka annak, hogy *miért van az emberi hím és nőstény más teremtményeknél tartósabb kapcsolatra rendelve.* Minthogy ugyanis a nő már jóval azelőtt, hogy előző gyermeke a maga lábára állna, foganni tud, és rendszerint már akkor *de facto* gyermeket vár és hoz világra új szüléssel, amikor az előző még nem került ki függő helyzetéből, melyben szülei támogatására és segítségére szorul, s amelyben a szüleitől kapja meg mindazt a segítséget, ami jár neki: ezért az apának, akinek gondoskodnia kell azokról, akiket nemzett, kötelessége, hogy tovább maradjon házastársi társulásban ugyanazzal a nővel, mint más teremtmények, melyeknek kicsinyei már akkor fenn tudják tartani magukat, mielőtt ismét elérkeznék a nemzés ideje, és amelyeknél magától felbomlik a házastársi kötelék, ők maguk pedig szabadok addig, amíg *Hymen*[38] az évnek ugyanabban a megszokott időszakában ismét fel nem szólítja őket új pár választására. Mindebben csak csodálni lehet a Teremtő bölcsességét, aki — miután előrelátást adományozott az embernek, és megajándékozta őt azzal a képességgel, hogy félretegyen jövőbeli felhasználásra, meg azzal is, hogy gondoskodjék a jelen szükségleteiről — szükségessé tette, hogy *a férfi és a nő társulása tartósabb legyen*, mint más teremtmények körében a hímé és a nőstényé, hogy ily módon szorgalomra buzdítsa őket, és közös érdekükké tegye, hogy gondos-

kodjanak közös utódaikról, és javakat halmozzanak fel részükre, amit erősen zavart volna, ha a házastársi társulás bizonytalan kapcsolat lett volna, amely könnyen és gyakran felbomlik.

81. S jóllehet ezek olyan megkötöttségei az *emberiségnek*, amelyek szilárdabbá és tartósabbá teszik a *házastársi köteléket* az embereknél, mint más állatfajoknál, mégis célszerű volna megvizsgálni azt a kérdést, hogy ha az utódok létrehozása és nevelése biztosítva van, és ha az örökségről is gondoskodtak, akkor miért ne lehetne közös megegyezéssel vagy egy bizonyos időpontban, vagy bizonyos feltételek esetén bármely más önkéntes szerződéshez hasonlóan ezt is meghatározott időre szóló *szerződéssé* változtatni, mivel sem a dolog természetében, sem céljában nincs semmi, ami szükségessé tenné, hogy mindig egész életre szóljon; vagyis hogy miért ne lehetne ezt olyan szerződéssé változtatni, amelyet nem korlátoz egyetlen pozitív törvény sem, amely elrendelné, hogy minden ilyen szerződésnek egész életre kell szólnia.

82. Bár a férjnek és a feleségnek egyetlen közös gondja van, mégis mindegyik a maga eszével gondolkodik, s így elkerülhetetlen, hogy olykor mást akar az egyik, és mást a másik. Ezért kell, hogy legyen valaki, aki a végső döntést meghozza, vagyis a hatalmat gyakorolja, ez pedig természetszerűleg a férfinak mint a rátermettebbnek és erősebbnek az osztályrésze. Ám ez csak a közös érdeküket és tulajdonukat alkotó dolgokra terjed ki, s ezért a feleség továbbra is hiánytalanul és szabadon birtokolja mindazt, ami szerződés szerint az ő külön joga, a férjnek pedig semmivel sincs több hatalma feleségének élete felett, mint amennyi feleségének van az övé felett. A *férj hatalma* oly távol áll az abszolút monarcha hatalmától, hogy a *feleségnek* sok esetben szabadságában áll *elválni* tőle ott, ahol a természetjog vagy szerződésük megengedi ezt, akár a maguk elgondolásai alapján kötötték ezt a szerződést, mint a természeti állapotban, akár országuk szokásai vagy törvényei alapján; a gyermekek pedig egy ilyen

válás esetén vagy az apáéi, vagy az anyáéi lesznek, ahogy szerződésük előírja.[39]

83. A *házasság* valamennyi célját ugyanis éppúgy biztosítani kell a politikai kormányzat alatt, mint a természeti állapotban, s ezért a polgári hatóság nem nyirbálja meg egyikük jogát vagy hatalmát sem, amely természetszerűen szükséges ezekhez a célokhoz, nevezetesen a nemzéshez, valamint egymás kölcsönös támogatásához és segítéséhez, amíg együtt vannak, hanem csak eldönt bármely vitát, amely ezekkel kapcsolatban támadhat közöttük. Ha másképpen volna, ha természetszerűen a férjet illetné meg az az abszolút *szuverenitás* és az élet és halál feletti hatalom, és ha mindez *szükséges* volna *a férfi és nő közti társuláshoz*, akkor a házasság nem létezhetnék egyik olyan országban sem, ahol a férjet nem ruházzák fel ilyen abszolút hatalommal. Ám a házasság céljai nem kívánják meg, hogy ilyen hatalom legyen a férj kezében, s ezért a *házastársi társulás* állapota nem ruházza fel őt ezzel, minthogy ez egyáltalán nem is szükséges ehhez az állapothoz. A *házastársi társulás* enélkül is fennállhat és elérheti céljait; sőt az a szerződés, amely összekapcsolja a férfit és a nőt ebben a társulásban, különbözőképpen szabályozhatja a javak közösségét, a velük való rendelkezést, a kölcsönös segítségnyújtást és gondoskodást és a *házastársi társuláshoz* tartozó más egyéb dolgokat, amíg ezek összhangban vannak az utódok létrehozásával és a gyermekek felnevelésével, míg azok a maguk lábára nem tudnak állni; hiszen nem szükséges egy társuláshoz az, ami nem szükséges azokhoz a célokhoz, amelyek kedvéért létrehozták.

84. Az előző fejezetben oly részletesen foglalkoztam a *szülők és gyermekek közti társulással*, valamint azokkal a különböző jogokkal és hatalmakkal, amelyek különkülön megilletik őket, hogy itt semmit sem kell már mondanom erről. És úgy vélem, az is nyilvánvaló, hogy mennyire különbözik ez a politikai társulástól.

85. Az *úr* és a *szolga* megjelölések régiek, mint maga a történelem, habár olyan személyekre alkalmazták őket, akiknek nagyon különböző volt a helyzetük. Mert

tegyük fel, hogy egy szabad ember elszegődik szolgának egy másikhoz azzal, hogy egy bizonyos időre eladja magát, s elvállal valamilyen szolgálatot bér fejében, amelyet kapni fog: bár ezáltal rendszerint urának családjába és urának rendes fegyelme alá kerül, ám ettől az úrnak csak ideiglenes és akkora hatalma lesz felette, amekkora a köztük levő *szerződésben* áll. Van azonban a szolgáknak egy másik fajtája, akiket külön elnevezéssel *rabszolgának* nevezünk: ezek valamely igazságos háborúban ejtett foglyok, akik a természetjog alapján uraik korlátlan uralmának és önkényes hatalmának vannak alávetve. Ezek az emberek — mint említettem — eljátszották életüket s vele együtt szabadságukat, és elvesztették vagyonukat; s mivel a *rabszolgaság állapotában* vannak, és nem lehet semmilyen tulajdonuk, ezért ebben az állapotban nem tekinthetők a *polgári társadalom* részének, melynek fő célja a tulajdon megóvása.

86. Vegyük ezért szemügyre egy *család urát* mindezekkel az alárendelt kapcsolatokkal együtt, amelyek *feleségéhez, gyermekeihez, cselédeihez* és *rabszolgáihoz* fűzik, akiket ez a családi kormányzat egyesít: bármenynyire hasonlítson is ez rendjét, működését és tagjainak számát tekintve egy kicsiny államhoz, mégis nagyon távol áll tőle alkotmányában, hatalmában és céljában egyaránt. Vagy ha monarchiának kell tekintenünk, s benne a *pater familiast* abszolút monarchának, akkor csak nagyon felaprózott és rövid ideig tartó hatalma lesz az abszolút monarchának, hiszen az eddig elmondottakból nyilvánvaló, hogy a *család urának* — mind időtartamát, mind nagyságát tekintve — nagyon különböző és különbözőképpen korlátozott hatalma van a családhoz tartozó különböző személyek felett; mert a rabszolga kivételével (és a család éppúgy család, a család urának pedig mint *pater familias*nak a hatalma ugyanolyan nagy, akár vannak rabszolgák a családjában, akár nincsenek) a család egyik tagja felett sincs élet és halál feletti törvényhozó hatalma, és csak olyan hatalma van, amelyet a *család úrnője* is éppúgy birtokolhat, mint ő. És egész bizonyosan nem lehet abszo-

lút hatalma az egész *család* felett annak, akinek a családhoz tartozó minden egyes egyén felett csak nagyon korlátozott hatalma van. Hogy azonban egy *család* vagy bármely más emberi társulás miben különbözik a voltaképpeni *politikai társadalomtól*, azt legjobban akkor láthatjuk, ha megvizsgáljuk, miben áll maga a *politikai társadalom*.

87. Az ember — miként bebizonyítottuk — úgy születik, hogy joga van a tökéletes szabadsághoz és ahhoz, hogy más emberekkel vagy a világon élő összes emberekkel együtt egyformán és korlátlanul élvezze a természeti törvény biztosította összes jogokat és kiváltságokat, s ezért természettől fogva nemcsak arra van hatalma, hogy mások kártételével és kísérleteivel szemben megvédje tulajdonát, vagyis életét, szabadságát és vagyonát,[40] hanem arra is, hogy azokat, akik megszegik ezt a törvényt, elítélje és megbüntesse úgy, ahogy meggyőződése szerint a bűntett megérdemli, még halálbüntetéssel is, oly bűntettek esetében, amelyeknél a cselekedet szörnyűsége — véleménye szerint — megkívánja. Minthogy azonban semmiféle *politikai társadalom* nem létezhet és nem állhat fenn, ha nem rendelkezik azzal a hatalommal, hogy megvédje a tulajdont, és e célból megbüntesse e társadalom összes tagjának vétkeit, ezért ott és csakis ott van *politikai társadalom*, ahol a társadalom összes tagja lemondott erről a természetes hatalomról, s a közösség kezébe tette le minden olyan esetben, amely nem zárja ki, hogy a közösség által hozott törvényhez forduljon védelemért. S mivel így ki van zárva, hogy bárki egyénileg hozzon ítéletet, a közösség lesz a döntőbíró; és változatlan, állandó törvények segítségével, amelyek részrehajlás nélkül és egyformán vonatkoznak az összes felekre, valamint olyan emberek által, akik a közösségtől kapják hatalmukat e törvények végrehajtására, a közösség dönti el a joggal kapcsolatos összes vitákat, amelyek előadódhatnak a társadalom tagja között, s bünteti meg a társadalom bármely tagja által a társadalom ellen elkövetett vétkeket, mégpedig olyan büntetésekkel, amilyeneket a törvény ír elő. Ebből pedig könnyű megállapítani,

hogy kik alkotnak és kik nem alkotnak együtt *politikai társadalmat.* Azok *vannak* egymással *polgári társadalomban,* akik egy testületté egyesültek, akiknek van közös, elfogadott törvényük és igazságszolgáltatásuk, amelyhez fordulhatnak, s amelynek van hatalma ahhoz, hogy eldöntse a köztük előadódó vitákat, és megbüntesse a vétkeseket; akiknek viszont nincs ilyen közös igazságszolgáltatásuk — úgy értem: földi igazságszolgáltatásuk —, amelyhez fordulhatnának, azok még a természeti állapotban vannak, mivel más bíró híján mindegyik a maga bírája és a maga ítéletének végrehajtója; ez pedig — miként korábban megmutattam — nem más, mint a tökéletes *természeti állapot.*

88. Az állam tehát hatalmat kap arra, hogy rögzítse, milyen büntetés járjon a különböző vétségekért, amelyeket e társadalom tagjai egymás ellen elkövettek, és amelyeket büntetésre méltónak tartanak (ez a *törvényhozás hatalma*), továbbá az államnak megvan a hatalma ahhoz is, hogy megbüntessen minden olyan vétséget, amelyet bármelyik tagja ellen követett el valaki, aki nem tartozik hozzá (ez a *háború és béke hatalma*); mindez pedig arra szolgál, hogy amennyire csak lehet, megvédjék e társadalom összes tagjainak tulajdonát. S ámbár mindenki, aki csatlakozott valamely polgári társadalomhoz, és tagja lett valamilyen politikai közösségnek, lemondott arról a hatalomról, hogy egyéni ítéletének végrehajtásával maga büntesse meg a természeti törvény megsértéseit, mindazáltal a vétségek megítélésével — amit átengedett a törvényhozásnak minden olyan esetben, amikor az elöljáróhoz tud fordulni — feljogosította az államot arra, hogy az erejét felhasználja az állam ítéleteinek végrehajtására, valahányszor csak felszólítják erre; s ezek az ítéletek valóban a saját ítéletei, amelyeket vagy maga, vagy képviselője hoz. És ezzel eljutottunk a polgári társadalom *törvényhozó* és *végrehajtó hatalmának* eredetéhez, mely hatalom jelenti: annak megítélését, állandó törvények alapján, hogy mennyire kell megbüntetni az államon belül elkövetett vétségeket; továbbá annak eldöntését is, a tényállás és az adott körülmények esetenként való mérlegelése

alapján, hogy mennyire kell megtorolni azokat a sérelmeket, amelyek a társadalom tagjait kívülről érik; és mindezekben az esetekben, ha kell, az állam összes tagjai erejének felhasználását.

89. Ennélfogva ott és csakis ott van *politikai* vagy *polgári társadalom,* ahol akárhány ember úgy egyesül egyetlen társadalommá, hogy mindegyik lemond a természeti törvény végrehajtásának hatalmáról, és átengedi ezt a közösségnek. És ez történik mindenütt, ahol akárhány, a természeti állapotban élő ember társulásra lép, hogy egyetlen népet, egyetlen államot alkosson egyetlen legfőbb kormányzat alatt, vagy ha valaki csatlakozik egy már létrehozott kormányzathoz és egyesül vele. Ezzel ugyanis felhatalmazza a társadalmat vagy — ami ugyanaz — annak törvényhozását, hogy olyan törvényeket hozzon számára, amilyeneket e társadalomban a közjó megkíván, és amelyeknek a végrehajtásához (mint saját határozatainak végrehajtásához) az ő segítségére is szükség van. És így az *emberek* a természeti állapotból a *politikai közösség* állapotába *kerülnek* azáltal, hogy földi bírót emelnek maguk fölé, akinek hatalma van arra, hogy eldöntsön minden vitát, és orvosoljon minden sérelmet, amely a közösség bármelyik tagját érheti; ez a bíró a törvényhozás[41] vagy az általa kijelölt elöljárók. Ahol pedig nincs ilyen döntéseket hozó hatalom, amelyhez fordulni lehetne, ott az emberek — akárhányan vannak is, és akármilyen szoros kapcsolatban állnak is egymással — még mindig a *természeti állapotban* vannak.

90. Ezért nyilvánvaló, hogy az *abszolút monarchia,* amelyet némelyek[42] az egyetlen kormányformának tartanak a világon, valóban *összeegyeztethetetlen a polgári társadalommal,* és ezért egyáltalán nem lehet a polgári kormányzás formája. A *polgári társadalom célja* ugyanis az, hogy elkerüljék és orvosolják a természeti állapot kellemetlenségeit, amelyek szükségszerűen adódnak abból, hogy mindenki maga a bíró a saját ügyében; ezt úgy érik el, hogy ismert tekintélyt létesítenek, amelyhez e társadalom minden tagja fordulhat bármilyen elszenvedett sérelem esetén, vagy ha vita támad köztük,

és amelynek köteles engedelmeskedni a társadalom minden tagja;* ennélfogva, ahol vannak emberek, akik felett nem áll olyan tekintély, amelyhez fordulhatnának a köztük adódó viták eldöntéséért, ott ezek még *a természeti állapotban* vannak. És ilyen minden *abszolút uralkodó* azokhoz viszonyítva, akik az *uralma* alatt állnak.

91. Minthogy ugyanis feltételezik róla, hogy egyedül az övé mind a törvényhozó, mind pedig a végrehajtó hatalom, ezért nem található olyan bíró és nem lehet olyasvalakihez fordulni, aki igazságosan, részrehajlás nélkül és tekintéllyel dönthetne, és akinek a döntésétől remélni lehetne, hogy segítséget vagy orvoslatot nyújt azokra a sérelmekre és kellemetlenségekre, amelyek az uralkodó vagy az ő parancsai miatt érik az alattvalóit, úgyhogy az ilyen ember — nevezzék bár *cár*nak, *grand signior*nak vagy aminek akarják — a *természeti állapotban* van összes alattvalójának és az emberiség többi részének a vonatkozásában. Mert ha van két ember, akinek nincs állandó törvénye és olyan közös bírája, akihez itt a földön fordulhatnának a köztük levő jogviták eldöntéséért, akkor ezek még mindig a természeti állapotban vannak, s ki vannak téve a természeti állapot összes kellemetlenségének,** azzal — az abszolút uralkodó alattvalójára vagy inkább rabszolgájára nézve — sajnálatos különbséggel, hogy ennek a közönséges természeti állapotban szabadságában áll, hogy megítélje és, amennyire csak erejétől telik, meg is védje jogait, most pedig nemcsak hogy senkihez sem fordulhat, ha uralkodója akaratából és parancsára tulajdonsértést követnek el ellene — márpedig erre mint társadalomban élő embernek lehetősége kellene hogy legyen —, hanem, mintegy lesüllyedve az eszes teremtmények rendes állapotából, még attól a szabadságtól is meg van fosztva, hogy megítélje vagy megvédje jogait, és így ki van téve mindama nyomorúságnak és kellemetlenségnek, amelyek egy olyan ember részéről érhetik, aki úgy él a természeti állapot korlátozatlanságában, hogy miközben jellemét megrontja a hízelgés, ő maga hatalommal van felruházva.

92. Mert aki azt képzeli, hogy a ***korlátlan hatalom megtisztítja az emberek vérét***, és megszünteti az emberi természet alantasságát, az olvassa csak el a mi korunknak vagy bármely más kornak a történelmét, és rögtön meg fog győződni az ellenkezőjéről. Aki arcátlan és becstelen lett volna *Amerika* erdőségeiben, az valószínűleg nem volna sokkal jobb a trónon sem, ahol valamilyen tant és vallást találnak ki, hogy igazolják mindazt, amit alattvalóival tesz, a kard pedig rögtön el is hallgattatja azokat, akik ezt vitatni merik.[43] Mert aki belenéz a *Ceylon* történetéről nemrég megjelent könyvbe,[44] az könnyen meggyőződhet róla, hogy miféle *oltalmat* nyújt az *abszolút monarchia*, miféle hónatyákat emel uralkodóvá, és miféle boldogságot és biztonságot nyújt a polgári társadalomnak ott, ahol ez a kormányforma tökélyre emelkedik.

* *Minden társadalom közhatalma fölötte áll mindenkinek, aki ugyanahhoz a társadalomhoz tartozik; e hatalom legfontosabb alkalmazása: törvények hozása mindazok számára, akik e hatalom alá tartoznak, s e törvényeknek engedelmeskednünk kell mindazokban az esetekben, valahányszor az ész törvénye vagy Isten törvénye nem parancsolja az ellenkezőjét.* Hooker: Eccl. Pol. 1. könyv. 16. szakasz.

** *Mindezeknek a kölcsönös panaszoknak, sérelmeknek és bajoknak* — azaz a természeti állapottal együtt járó bajoknak — *a megszüntetésére nem volt más mód, mint hogy megegyezzenek és megállapodásra jussanak az emberek azáltal, hogy létrehoznak valamilyenfajta közkormányzatot, és alávetik magukat neki, hogy azok révén, akikre az uralkodás és kormányzás hatalmát átruházták, biztosíttassék a többiek békessége, nyugalma és boldogsága. Az emberek mindig is tudták, hogy ahol erőszakot alkalmaznak és igazságtalanságot követnek el velük szemben, ott megvédhetik magukat; tudták, hogy az emberek kereshetik ugyan a maguk javát, de ha ezzel kárt okoznak másoknak, akkor ezt nem kell eltűrni, hanem minden jó eszközzel mindenki ellenállhat neki. Végül, tudták, hogy ésszerűen senki sem igényelheti magának, hogy maga állapítsa meg a saját jogát, és a saját döntése szerint járjon el jogának érvényesítésénél, hiszen önmaga iránt és azok iránt, akiket nagyon szeret, mindenki részrehajló; s ennélfogva azt is tudták, hogy az ellenségeskedések és zavargások csak akkor érhetnek véget, ha közösen megegyeznek abban, hogy néhányan, akikben megállapodnak, uralkodni fognak mindnyájuk fölött, mely megállapodás nélkül nem volna értelme annak, hogy egyvalaki jogot formáljon arra, hogy ura vagy bírája legyen egy másiknak.* Hooker: Eccl. Pol. 1. könyv. 10. szakasz.

93. *Abszolút monarchiákban,* akárcsak a világ más államformáiban, az alattvalók csakugyan megtehetik, hogy a törvényhez és bírákhoz fordulnak, hogy azok döntsenek el minden vitát, és fékezzenek meg minden erőszakosságot, amely maguk között az alattvalók között előfordulhat. Ezt mindenki szükségesnek tartja, és azt hiszi, hogy a társadalom és az emberiség esküdt ellenségének kell tekinteni azt, aki ennek véget akar vetni. Ám joggal kételkedhetünk abban, hogy az emberiség és a társadalom iránti igazi szeretet és az a jóindulat-e az oka ennek, amivel mindnyájan tartozunk egymásnak. Hiszen ez nem több, mint amit mindenki megtehet, és amit természetszerűleg meg is kell tennie mindenkinek, aki a saját hatalmát, hasznát vagy nagyságát szereti: azokat az állatokat, amelyek csakis az ő kedvéért és az ő hasznára dolgoznak, meg kell akadályozni abban, hogy ártsanak egymásnak és elpusztítsák egymást; gazdájuk tehát nem az irántuk való szeretetből gondozza őket, hanem mert önmagát és az általuk hozott hasznot szereti. Mert miféle biztonság és miféle védelem jut az alattvalóknak az ilyen államban *az abszolút uralkodó által alkalmazott erőszakkal és elnyomással szemben?* Már maga a kérdés is alig merülhet fel. S hamar megkaphatjuk azt a választ, hogy már az is halált érdemel, aki csak érdeklődik a biztonság után. Azt elismerik, hogy alattvaló és alattvaló között kölcsönös békességük és biztonságuk érdekében lenniük kell rendszabályoknak, törvényeknek és bíráknak, de ami az *uralkodót* illeti, ő legyen abszolút, álljon fölötte minden ilyen körülménynek; mivel hatalma van arra, hogy több bajt és hibát csináljon, ezért helyes, ha ilyesmit csinál. Azt kérdezni, hogy mi védheti meg az embert a bajtól vagy sérelemtől, amit a legerősebb okozhat: ez máris a pártütés és lázadás hangja. Mintha az emberek, amikor elhagyták a természeti állapotot és társadalomba léptek, megállapodtak volna abban, hogy egy kivételével mindnyájan alá lesznek vetve törvények korlátozásának; az az egy viszont megőrzi a természeti állapot egész szabadságát, s még hatalommal is fog rendelkezni, és szabadossá fog válni a büntet-

lenség következtében. Aki így gondolkodik, az azt képzeli: az emberek annyira balgák, hogy nagy gonddal igyekeznek elkerülni azokat a bajokat, amelyeket *görények* vagy *rókák* okozhatnak nekik, viszont belenyugszanak abba, hogy *oroszlánok* falják fel őket, sőt ezt tartják biztonságnak.

94. De bármit beszéljenek is a hízelgők, hogy félrevezessék az embereket, ez nem akadályozza meg őket abban, hogy érezzék ezt; és amikor észreveszik, hogy egy ember — bármi legyen is a rangja — kívül van a polgári társadalom kötelékein, amelyhez tartoznak, és hogy nincs a földön olyan hatalom, amelyhez fordulhatnának ama bajok ellen, amelyeket ez az ember okozhat nekik, akkor azt fogják gondolni, hogy a természeti állapotban vannak azon ember vonatkozásában, akiről ezt megállapítják, és amint tehetik, gondoskodni fognak róla, hogy a *polgári társadalomban* meglegyen az a *biztonság,* amelynek kedvéért kezdetben létrehozták, és amely az egyetlen oka volt annak, hogy csatlakoztak hozzá. És ezért, bár eleinte talán (amint a jelen értekezés következő részében majd részletesebben megmutatjuk) valóban oly nagy tisztelettel viseltettek egyetlenegy jó és kiváló férfiú iránt — jósága és erkölcsi tisztasága miatt, ami egyfajta természetes tekintélyt adott neki —, hogy hallgatólagos megegyezéssel az ő kezébe tették le a főhatalmat és vitáik eldöntésének jogát, miközben semmi más biztosítékuk nem volt, mint az, hogy meg voltak győződve becsületességéről és jóságáról; mindazáltal, amikor más természetű utódokat léptetett színre az idő, amely tekintéllyel ruházza fel és (ahogy némelyek bizonygatják) megszenteli a szokásokat, amelyeket a kezdeti korok hanyag és a jövővel nem törődő ártatlansága vezetett be, akkor az emberek úgy találták, hogy tulajdonuk nincs olyan biztonságban e kormányzat alatt, mint azelőtt volt (holott a kormányzatnak nincs más célja, mint a tulajdon megvédése), és nem lehettek többé sem biztonságban, sem nyugalomban, *és nem érezhették magukat polgári társadalomban,* amíg a törvényhozó hatalmat kollektív

testületekre nem bízták, nevezzük bár ezeket szenátusnak, parlamentnek vagy aminek akarjuk.*

Ezáltal minden egyes ember, a leghitványabb emberekkel együtt, alattvalója lett azoknak a törvényeknek, amelyeket mint a törvényhozó hatalom részese, ő maga hozott; továbbá a saját tekintélyénél fogva senki sem térhetett ki a törvény ereje elől, ha egyszer már meghozták, és felsőbbrendűségének ürügyén felmentést sem kérhetett alóla, hogy ezáltal megengedhetővé tegye a saját vagy hozzátartozói jogtalan cselekedeteit. *A polgári társadalomban senki sem lehet felmentve annak törvényei alól.*** Mert ha valaki megteheti, amit jónak lát, és nincs a földön olyan hatalom, amelyhez fordulni lehetne, hogy orvosolja az általa okozott károkat, vagy védelmet nyújtson ellenük, akkor ez az ember még teljes egészében a természeti állapotban van, és így ***nem*** lehet ***része vagy tagja a polgári társadalomnak,*** hacsak azt nem mondja valaki, hogy a természeti állapot és a polgári társadalom egy és ugyanaz. Ám eddig nem találkoztam még az anarchiának olyan szószólójával, aki ezt állította volna.

* *Amidőn egykor régen az emberek kijelöltek valamilyen kormányformát, akkor kezdetben talán nem is gondoltak többre a kormányzás módjával kapcsolatban, mint hogy azok bölcsességére és megítélésére bíznak mindent, akiknek a hatalmat gyakorolniuk kell, míg a tapasztalat meg nem tanította őket arra, hogy ez mindenkinek nagyon alkalmatlan, mivel az a dolog, amelyet orvosságnak szántak, valójában csak növelte a bajt, amelyet gyógyítania kellett volna. Belátták, hogy* minden ember nyomorúságának az lett az oka, hogy egyetlen ember akarata szerint élnek. *Ez arra kényszerítette őket, hogy törvényeket hozzanak, melyek révén mindenki előre láthatja a kötelességét, és tudhatja, milyen büntetést kap a törvények megsértéséért.* Hooker: Eccl. Pol. 1. könyv. 10. szakasz.

** *Mivel a polgári törvény az egész állam aktusa, ezért ez uralkodik ugyanezen állam valamennyi része fölött.* Hooker: uo.

VIII. FEJEZET

A politikai társadalmak eredetéről

95. Amint mondottuk, az emberek természettől fogva mindnyájan szabadok, egyenlők és függetlenek, és ezért saját ***beleegyezése*** nélkül senkit sem lehet a vagyonából kitenni és alávetni egy másik ember politikai hatalmának. Az egyetlen mód, ahogyan valaki megválik természetes szabadságától, és *magára veszi a polgári társadalom kötelékeit,* az, hogy megállapodik más emberekkel: összefognak és közösséggé egyesülnek abból a célból, hogy nyugodtan, biztonságban és békében éljenek egymással, hogy zavartalanul élvezzék javaikat, és nagyobb biztonságban legyenek mindenkivel szemben, aki nem tartozik a közösséghez. Akárhányan megtehetik ezt,[45] mivel ez nem sérti a többiek szabadságát, akik megmaradnak, ahogyan voltak, a természeti állapot szabadságában. Ha ezen a módon akárhányan ***megegyeztek abban, hogy egyetlen közösséget*** vagy kormányzatot alkotnak, akkor ezzel rögtön testületté válnak, és *egyetlen államot* alkotnak, amelyben a ***többségé*** a jog, hogy cselekedjék és kötelezze a többieket.[46] -többségi

96. Mert ha akárhány ember ***közösséget*** hozott létre mindegyik egyén beleegyezésével, akkor ezáltal e ***közösségből*** egyetlen test lett, amely egyetlen testként képes cselekedni, ami csakis a ***többség*** akarata és elhatározása által történhetik. Ahhoz, hogy valami közösség legyen — mivel a közösség csupán a hozzá tartozó egyének megegyezése, és mivel annak, ami egy test, egy irányban kell mozognia —, az kell, hogy a test abban az irányban mozogjon, amerre a nagyobb erő hajtja, ami nem más, mint a ***többség megállapodása.*** Máskülönben lehetetlen, hogy egy testként, egy ***közösségként*** működjék, vagy egy közösség maradjon, márpedig minden egyén, aki csatlakozott hozzá, közös megegyezéssel ebben állapodott meg; és így e megegyezés mindenkit kötelez, hogy elfogadja a ***többség*** döntését. És ezért azt látjuk, hogy azoknál a gyűlekeze-

kölcsönös biztonságuk kedvéért, az emberek cselekedetei elé; így a bűnös veszélyessé válik az emberiségre, semmibe veszi és eltépi a köteléket, amely arra szolgál, hogy megvédje az embereket a sérelmektől és az erőszaktól. Mivel pedig ez bűn az egész faj, valamint a faj békéje és biztonsága ellen, s mivel ez utóbbiakat a természeti törvény biztosítja, ezért mindenki megteheti — ama jogánál fogva, hogy megvédje az emberiséget általában —, hogy megfékezze, vagy ha kell, elpusztítsa azt, ami ezekre nézve ártalmas, és olyan bajt okozzon a törvény megsértőjének, hogy az megbánja a törvénysértést, s ezáltal visszariassza őt — s az ő példájával mindenki mást is — attól, hogy ugyanezt a bűnt elkövesse. Ebben az esetben és ezen az alapon *mindenkinek joga van ahhoz, hogy a bűnöst megbüntesse és a természeti törvény végrehajtója legyen.*

9. Nem kétséges, hogy némelyek nagyon különös tannak[5] fogják ezt tartani; de mielőtt elvetnék, arra kérem őket, magyarázzák meg nekem, hogy milyen jogon ítélhet halálra vagy *büntethet meg* egy uralkodó vagy egy állam egy *idegent* olyan bűnért, amelyet az az ő országukban követ el. Bizonyos, hogy az ő törvényeik nem vonatkoznak az idegenre is csak azért, mert a törvényhozó testület, akaratának kihirdetésével, szentesítette őket. E törvények nem szólnak hozzá, és ha szólnának, akkor sem volna köteles hallgatni rájuk. Felette nincs hatalma annak a törvényhozó tekintélynek, mely által annak az államnak az alattvalóira érvényesek ezek a törvények. Akik *Angliában, Franciaországban* vagy *Hollandiában* a legfelső törvényhozó hatalommal rendelkeznek, azoknak semmi tekintélyük sincs egy *indián*[6] vagy más idegenek előtt; és ezért, ha a természeti törvény értelmében nincs joga minden embernek arra, hogy ennek megsértéseit megbüntesse, mégpedig úgy, ahogyan józan megítélése szerint az eset megköveteli, akkor nem látom be, hogy bármely közösség bírái hogyan *büntethetnek meg* egy másik országból való *idegent*, mivel vele szemben nem lehet több hatalmuk, mint amekkora hatalma természetszerűleg lehet minden embernek egy másik felett.

10. A bűnnel együtt, ami abban áll, hogy valaki megsérti a törvényt, és eltér az értelem helyes szabályától, miáltal aki eddig ember volt, elfajul, kinyilvánítja magáról, hogy szakít az emberi természet elveivel, és kártékony lénnyé[7] változik, a bűnnel együtt tehát rendszerint *sérelem* is éri ezt vagy azt az embert, a bűnös vétke által kárt szenved valaki más, és ebben az esetben a károsultnak a büntetés jogán kívül, amely másokkal együtt illeti meg, még külön joga is van arra, hogy *jóvátételt* követeljen attól, aki a kárt okozta. És bárki, aki helyesnek látja, csatlakozhat a sértetthez, és segítségére lehet neki abban, hogy a sértőtől visszaszerezzen annyit, amennyi elégtételül szolgálhat az elszenvedett kárért.

11. Ebből a *két külön jogból* — melyek közül az egyik a bűn *büntetésének* és a hasonló bűn megelőzésének a joga, ami minden embert megillet, a másik pedig a *jóvátétel* joga, ami csak a sértett felet illeti — következik, hogy a bíró, akire a bűn büntetésének jogát általában bízzák, gyakran saját hatalmánál fogva *elengedheti* bűntettek büntetését, ha a közjó nem követeli meg a törvény végrehajtását, de nem *engedheti el* azt az elégtételt, amely egy magánembernek jár az általa elszenvedett kárért. Következik továbbá, hogy aki a kárt elszenvedte, annak joga van a maga nevében elégtételt követelni, és azt egyedül csak ő *engedheti el:* a károsultnak az *önvédelem jogán* hatalma van arra, hogy a maga számára igénybe vegye a sértő fél javait vagy szolgálatait, mint ahogy a bűn ismételt elkövetésének megakadályozása céljából minden embernek hatalma van a bűn büntetésére, *ama jogánál fogva, hogy megvédje* az egész emberiséget, és megtegyen mindent, amit e cél érdekében ésszerűen megtehet. És ezért van az, hogy a természeti állapotban minden embernek hatalmában áll, hogy megöljön egy gyilkost, egyrészt azért, hogy másokat visszariasszon ettől a semmiféle jóvátétellel nem ellensúlyozható kártételtől annak a büntetésnek a példájával, amelyet ez mindenki részéről maga után vonhat, másrészt azért, hogy megvédje az embereket egy olyan gonosztevő merényleteitől, aki megtagadván

az értelmet — azt a közös szabályt és mértéket, amelyet Isten adott az emberiségnek —, az egész emberiségnek hadat üzent azzal, hogy jogtalan erőszakhoz folyamodott, és megölt valakit, és ezért el lehet pusztítani, mint egy *oroszlánt* vagy egy *tigrist*, amelyekkel — lévén vadállatok — az ember nem lehet sem közösségben, sem biztonságban. És ezen alapul a természet ama magasztos törvénye, hogy ***aki embervért ont, annak vére ember által ontassék ki*** [Ter. 9. 6.]. És Kain olyannyira meg volt győződve arról, hogy bárkinek joga van elpusztítani egy ilyen bűnöst, hogy öccsének meggyilkolása után így kiáltott fel: ***akárki talál reám, megöl engemet*** [Ter. 4. 14.]; ily világosan be volt írva ez a törvény minden ember szívébe.

12. Ugyanezen oknál fogva ***büntetheti*** az ember a természeti állapotban e törvény ***kisebb megsértéseit*** is. Felmerülhet a kérdés: akár halállal is? Azt válaszolom, hogy minden egyes vétséget oly *mértékű* és oly *szigorú büntetéssel* lehet sújtani, amilyen elégséges ahhoz, hogy rossz vásárrá tegye a bűnt a vétkes számára, megbánásra késztesse őt, másokat pedig elriasszon hasonló bűnök elkövetésétől. Minden vétség, amely a természeti állapotban elkövethető, ugyanúgy és ugyanannyira büntethető a természeti állapotban, mint valamely államban; mert bár nem áll szándékomban itt, hogy belebocsátkozzam a természeti törvény részleteibe vagy a neki megfelelő *büntetés mértékeibe*, annyi mindenesetre bizonyos, hogy van ilyen törvény, továbbá hogy e törvény eszes teremtmények, valamint e törvény kutatói számára van annyira érthető és világos, sőt esetleg még világosabb is, mint az államok pozitív törvényei; mint ahogy az észt is könnyebb megérteni, mint az emberi képzelet termékeit és az ellentétes és titkos érdekekből fakadó kusza agyszüleményeket. Mert csakugyan ilyen az országok saját, pozitív törvényeinek nagy része, s ezek csak annyiban helyesek, amennyiben a természeti törvényen alapulnak, mint-hogy ehhez kell szabni és ennek alapján kell értelmezni ezeket.[9]

13. E különös tannal szemben — nevezetesen azzal, hogy *a természeti állapotban mindenki rendelkezik* a természeti törvény ***végrehajtásának hatalmával*** — kétségkívül a következő ellenvetést fogják felhozni: észszerűtlen dolog, hogy az emberek a saját ügyeikben bírák legyenek, mert az önszeretet részrehajlóvá teszi az embereket önmaguk és barátaik iránt, másfelől pedig túl messzire fognak elmenni mások büntetésében rossz természetük, szenvedélyeik és bosszúvágyuk miatt. Ennélfogva csak zűrzavar és felfordulás lehet az eredmény, és ezért Isten minden bizonnyal kijelölt valamilyen kormányzatot az emberi részrehajlás és erőszak megfékezésére. Készségesen elismerem, hogy a *polgári kormányzat* a megfelelő orvosság a természeti állapot kellemetlenségeire, amelyeknek minden bizonnyal nagyoknak kell lenniük, ha az emberek bírák lehetnek a saját ügyeikben, hiszen könnyen elképzelhetjük, hogy aki oly igazságtalan volt, hogy ártalmat okozott felebarátjának, az aligha lesz oly igazságos, hogy önmagát el is ítélje érte. Arra kérem viszont azokat, akik ezt az ellenvetést teszik: gondoljanak bele, hogy az *abszolút monarchák* is csak emberek, és ha a kormányzat az orvosság azokra a bajokra, amelyek szükségszerűen adódnak abból, hogy az emberek bírák a saját ügyeikben, és ha a természeti állapotot ezért nem lehet elviselni, akkor szeretném tudni, hogy miféle kormányzat az és mennyivel jobb a természeti állapotnál, ahol a sokaságon uralkodó egyetlen embernek van szabadsága ahhoz, hogy bíró legyen a saját ügyében, aki tetszése szerint mindent megtehet az összes alattvalóival anélkül, hogy bárkinek a legcsekélyebb mértékben is szabadságában állna kérdőre vonni vagy ellenőrizni az ő kívánságainak végrehajtóit. És ahol mindenki köteles engedelmeskedni neki mindenben, akár ész, akár balhiedelmek, akár szenvedélyek irányítják is cselekedeteit? Sokkal jobb ennél a természeti állapotban, ahol az emberek nem kötelesek alávetni magukat egy másik igazságtalan akaratának, és ha valaki helytelenül ítél saját magának vagy valaki másnak az ügyében, a többiek felelősségre vonhatják érte.